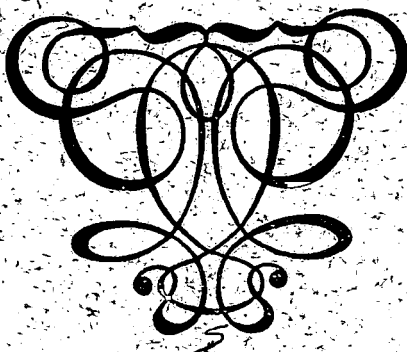

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 49

1946

HÄFT. 4

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3.—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1946 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMENIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes. Lund i december 1945.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

- STJERNQUIST, NILS NILSSON, C. D. Skogmans Betraktelser över Sveriges grundlag 309
- VERKKO, VELI, Väldsbrottslighetens utveckling och lagbundenhet i Sverige och Finland åren 1750—1940 325

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

- Det svenska statskicket. utveckling efter 1936. Av EDVARD THERMENIUS 341
- »Småtteriet» i riksdagen, Av ERIK ARRHÉN 346
- Betänkande med förslag till förordning om allmänt kyrkomöte m. m. S.O.U. 1946: 32. Av OLOF SÖRNDAL 348
- Sveriges framtida jordbrukspolitik. Av HANNES HYRENIUS 351
- Planhushållningen på jordbrukets område. Av CURT ROHTLIEB 355

LITTERATURGRANSKNINGAR:

- Jörgen Westerstähl, Svensk fackföreningsrörelse. Anm. av GUNNAR HECKSCHER 358
- Johs. Andenaes, Statsförfatningen i Norge. Anm. av GUNNAR HESSLÉN 361
- Lars Lemne, Den framtida jordbruksproduktionens inriktning och omfattning. Anm. av HANNES HYRENIUS 367
- Genmäle till mag. Knut Pipping. Av RAFAEL KARSTEN 368
- Tidskriftsöversikt. Av NILS NILSSON STJERNQUIST 369

Statsvetenskaplig tidskrifts fjärde häfte för året inledes med en källstudie av fil. lic. *Nils Stjernquist*, Lund, över »C. D. Skogmans betraktelser över Sveriges grundlag». Docenten *Veli Verkko*, Helsingfors, redogör i en intressant artikel för »Våldsbrottens utveckling och lagbundenhet i Sverige och Finland åren 1750—1940».

Doc. *E. Thermanius*, Stockholm, följer, i anslutning till *N. Herlitz'* författningshistoria, det svenska statsskickets utveckling efter 1936, lektorn och ledamoten av första kammaren *E. Arrhén*, Uddevalla, belyser kritiskt »småätteriet» i riksdagen, docenten *O. Sörndal*, Falun, redogör för det nyligen avgivna förslaget till reform av kyrkomötet, docent *H. Hyrenius*, Lund, och kanslirådet *C. Rohlieb*, Djursholm, granska 1942 års jordbrukskommittés under året framlagda, stora utredningar.

På litteraturavdelningen anmäler doc. *G. Heckscher*, Stockholm, *J. Westerståhls* ak. avhandling »Svensk fackföreningsrörelse», lektor *G. Hesselén*, Göteborg, Oslo-professorn *Johs. Andenaes'* arbete »Statsforfatningen i Norge», doc. *H. Hyrenius*, Lund, dr *Lars Lemnes* ak. avhandling »Den framtida jordbruksproduktionens inriktning och omfattning», medan prof. *R. Karsten*, Helsingfors, riktar ett genmäle till mag. *K. Pipping*. Sedvanlig litteraturoversikt avslutar häftet.

C. D. SKOGMANS BETRAKTELSE ÖVER SVERIGES GRUNDLAGAR

Av Fil. lic. NILS NILSSON STJERNQUIST, Lund

Den 21 september 1838 avgick Carl David Skogman som statssekreterare för handels- och finansärendena och övertog definitivt chefskapet för kommerskollegium. Han kunde då se tillbaka på en sällsynt lång och betydelsefull verksamhet inom Kungl. Maj:ts kansli, påbörjad redan före 1809 års revolution. I över 17 år hade han fungerat som chef för finansexpeditionen. Över denna hans ämbetsmannabana föllo både dagar och skuggor. Personligen gjorde han sig allmänt uppskattad. Hans kompetens och kunnskap sattes knappast någonsin ifråga. »Han var min gesäll och, såsom det ofta händer, dugligare än mästaren», skrev Järta vid något tillfälle. »Nu, då jag afsagt mig burskapet, erkänner jag, utan all tillgjord blygsamhet, honom för en mycket skickligare mästare än jag var eller kunde blifva.»¹ Principer hyste Skogman, och dem dolde han ej heller. Däremot lyckades han långt ifrån alltid hävda dem.² Någon stridens man var han icke, och gentemot de äldre inom konseljen, som ofta ansågo hans idéer alltför nymodiga,³ och i honom under 1830-talet på samma sätt som på 1810-talet enbart sågo den skicklige ämbetsmannen, hade han svårt att göra sig gällande. Det är betecknande, att han tog orden »Soffri e tace — lid och tig» till valspråk.⁴ Någon verklig politisk begåvning ägde han knappast, och det är påfallande, hur sällan han uppträdde i riddarhusdebatterna. De sista månaderna före avskedet 1838 voro

¹ Järta t. Beskow ^{27/3} 1824. Järtas och Beskows brevväxling I: 54. Jfr Rosenblads erkännssamma ord i brev t. Skogman ^{23/11} 1824. Skogmanska saml. Vol. 6. RA.

² Jfr G. Heckscher, Statsv. tidskrift. 1934, s. 273.

³ Skogman hade på statens bekostnad under mitten av 1810-talet företagit en lång och dyrbar utrikes resa. Av denna anledning ansåg Trolle-Wachtmeister honom lämpad att efterträda Järta som statssekreterare för finansärendena 1816. Gyllenberg avvisade emellertid ett förslag i denna riktning med att Skogmans principer voro för nymodiga. »Detta vill — i öfversättning — säga: han har principer», uttydde sagesmannen svaret. Trolle-Wachtmeisters dagbok ^{26/3} 1816. Trolle-Ljungby.

⁴ Cronstedt, Åminnelsetal över Skogman. 1895. KVA:s levnadsteckningar, nr 74, s. 13.

särskilt påkostande. Skogman ansågs — och otvivelaktigt med rätta — som förespråkare för den »liberala» förordningen av den 30 juni samma år angående de mosaiska trosbekännarna och blev särskilt uppmärksammas av rabulisterna under fönsterkrossningsperioden vid månadsskiftet augusti/september. Samtidigt med hans avgång tog regeringen i en kungörelse angående tillämpningen av juniförordningen tillbaka åtskilligt av vad som stadgats i denna.⁵

Det är naturligt, att Skogman vid sin avgång såg tillbaka på sin verksamhet. Medan spänningen stod på sin höjdpunkt, under tiden 25 augusti—15 september 1838 utarbetade han en promemoria över Sveriges finanser, egentligen avsedd som bakgrund för finansplanen vid nästa riksdag,⁶ men försedd med talrika tillbakablickar på utvecklingen efter 1809. Denna promemoria lästes av Rosenblad, som den 6 oktober skickade den tillbaka till författaren med kommentarer.⁷ Sina egentliga synpunkter på de politiska, ekonomiska och statsrättsliga tvistefrågor, han under sin tid som statssekreterare fått stifta bekantskap med, och sitt program för hur dessa spörsmål skulle lösas, har emellertid Skogman nedtecknat i sina »Betraktelser öfver Sverges grundlagar, i hvad de röra beskattning, Statsverkets inkomster och utgifter, Banken och Myntväsendet samt Stats-skulden».⁸ Dessa betraktelser finnas upptagna i Skogmans s. k. Common place book⁹ och äro daterade julafton 1838. Det är möjligt, att Skogman låtit någon eller några av regeringens ledamöter taga del av dessa synpunkter under förberedelsearbetet inför 1840 års riksdag. Några spår i regeringens handlingsprogram satte de emellertid knappast. Med all sannolikhet togos de däremot fram vid ett senare tillfälle. I Skogmanska samlingen på riksarkivet finns nämligen ytterligare ett exemplar av Betraktelserna.¹⁰ Detta andra exemplar har tillkommit efter 1840 och före 1844 års riksdag — i exemplaret i Common place book är 1834 års riksdag den »sistförflutna riksdagen», här avses med detta uttryck 1840 års riksdag —

⁵ K. Wichman, Karl XIV Johans regering och den liberala oppositionen, s. 95 ff., G. Heckscher, Konung och statsråd, s. 161. Regeringens ledamöter hyste i allmänhet en annan uppfattning i fråga om lämpligheten av juniförordningen än Skogman.

⁶ Nämnas må, att Skogman i mars 1839 utarbetade alternativa förslag till statsreglering från och med år 1840. Skogmanska saml. Vol. 11 fol. 177 ff. RA.

⁷ Skogmanska saml. Vol. 20 s. 223 ff. RA. Rosenblads brev är bifogat. Ett annat exemplar av promemorian finnes i Vol. 11 fol. 115 ff. under rubrik: »Tafla öfver Sveriges finansiella förhållanden 1838».

⁸ Stavningen följer den nedan nämnda andra upplagan.

⁹ Skogmanska saml. Vol. 11 fol. 84 ff. RA.

¹⁰ Skogmanska saml. Vol. 20 s. 169 ff. RA.

och utgör en vederbörligen rättad och moderniserad avskrift av det förstnämnda. Det ligger nära till hands att antaga, att Skogman funnit skäligen framlägga och använda sina synpunkter under förhandlingarna kring riksrätten vid och efter 1840 års riksdag och att avskriften gjorts i samband därmed. Det kan tilläggas, att Skogman synes ha fungerat som redaktör vid utarbetandet av de förklaringar som de åtalade regeringsledamöterna ingåvo till riksrätten.¹¹

Skogman uppdelar sina Beträktelser i tre huvudavdelningar, den ena omfattande beskattningsrätten, statsverkets inkomster och utgifter, dess förvaltning och revision av räkenskaperna, den andra banken och myntväsendet, den tredje statens skuld och kreditförhållanden. Den första huvudavdelningen innehåller underavdelningar för vart och ett av de i rubriken angivna momenten. Varje avdelning inrymmer de bestämmelser i ämnet, som finnas, kritik av dessa bestämmelser samt en redogörelse för praxis. Resonemanget sammanfattas i förslag till ändringar av ett flertal av regeringsformens finansparagrafer.

Det förslag till revision av grundlagens bestämmelser rörande beskattning, statsreglering och därmed sammanhängande ämnen, som Skogman här framlägger, är, såvitt författaren känner, det mest genomgripande, som någonsin utarbetats beträffande de i stort sett ända sedan 1809 oförändrat kvarstående finansparagraferna. I en tid då frågan om en sådan revision står på dagordningen,¹² bör det äga särskilt stort intresse.¹³ Med de många utvecklingar och upprepningar samt den sammanblandning av lagtext och motiv, som förekomma, synes det emellertid icke lämpligt att avtrycka Beträktelserna, sådana de föreligga. Relativt lättillgängliga och synnerligen omfattande, som de äro, läser detta ej heller vara befogat. Vi skola i stället här nedan först återgiva de av Skogman föreslagna paragraferna i nummerföljd och därefter analysera huvudtankarna i motiveringen. Vid återgivandet av lagtexten följes andra upplagan av Beträktelserna.¹⁴ Samtidigt angivas de olikheter

¹¹ Se koncept i Riksrättshandlingar 1840—42. RA. Dessa handlingar ha tillhört Skogmans papper. Se vidare Järta t. Beskow ²/₁ 1842. Järtas och Beskows brevväxling IV: 56. Jfr B. Wedberg, Gabriel Poppius, s. 315, s. 439 ff. Vi kunna ej här beröra frågan, hur Skogman löste uppgiften.

¹² Se Herlitz och Andréns motion i F. K. 1943 nr 97 och Wigforss svar den 1 dec. 1945 å en interpellation i ämnet av Herlitz. F. K. 1945: 38: 1 f.

¹³ Skogmans hävdatecknare, Henning Hamilton, som synes ägt tillgång till dennes efterlämnade papper, nämner i sin minnesteckning både dessa beträktelser samt den i not 7 omtalade Tafla öfver Sveriges finansiella förhållanden 1838. Sv. akademiens handl. 1859, s. 44.

¹⁴ Stavningen är originalets. Från de där gjorda kursivunderstrykningarna bortses dock.

— fränsett stavningen — som föreligga mellan denna upplaga och den första.

1. Förslaget.

§ 57.

Allmänna skatter och pålagor, af hvad namn och beskaffenhet som helst, bestämmas af Rikets Ständer vid allmän Riksdag, och besluten derom öfverlemnas till Konungens stadfästelse. Vägrar Konungen sitt samtycke, förblifve vid hvad förut stadgadt är, då fråga är om redan tillvarande afgifter, men beslut om nya afgifter förfalle.

Genom en af Konung och Rikets Ständer stiftad lag skall bestämmas för hvilka föremål och på hvad sätt menigheter och korporationer må ålägga serskilda afgifter bindande för dem, som tillhöra sådana menigheter eller korporationer.

§ 58.

Vid hvarje lagtima Riksdag låte Konungen upvisa Statsverkets tillstånd i alla dess delar, för det Stats-Utskott, som Rikets Ständer utvalt.¹⁵ Skulle genom tractater med främmande makter några medel Konungen eller Riket tillflyta, bör det ock på lika sätt upgifvas.¹⁶ StatsUtskottet äge tillgång till alla Statsverkets räkenskaper och handlingar intill slutet af det år, som föregår Riksdagens början, och det tillkomme att, i anledning af Konungens proposition om Statsverkets tillstånd och behof, föreslå regleringen af alla Statens utgifter och inkomster ifrån och med året efter det, hvarunder Riksdagen slutas, till och med slutet af det år, då vid nästa lagtima Riksdag ny Stats-reglering blifvit faststald. StatsUtskottet äge ock, att för tiden från och med början af nästföregående Lagtima Riksdag intill slutet af året för den Riksdag, som hålles, efterse och granska, huruvida gjorde eller förordnade utbetalningar af allmänna medel icke öfverstigit beloppet af de hufvud-titlar eller serskilda anslag, som uti den vid näst föregående Lagtima¹⁷ Riksdag af Konungen och Rikets Ständer antagna¹⁸ RiksStat blifvit bestämde, eller om de anslagna medlen dragits till andra ändamål, än dem, som under hvarje hufvud-titel höra, äfvensom att alla Statsverkets inkomster och utgifter äro behörigen redovisade och bestyrkte. Skulle Stats-Utskottet finna, att, i följd af något Konungens beslut, de under Riks Statens hufvud-titlar eller serskilt anslagna summor, med undantag af dem, som äro förslagsvis beräknade, blifvit emellan Riksdagarne¹⁹ på det hela öfverskridna, eller att medel dragits till andra ändamål, än som tillhöra hvarje hufvudtitel eller serskilt anslag, skall Utskottet genast anmärkning och i Rikets Ständers Plena anmälan göra emot den embetsman, som ett sådant beslut kontrasignerat, hvarefter dermed förfares enligt 106. och 107. §.§. i Regeringsformen. Förekommer anmärkning emot någon för allmänna

¹⁵ Första uppl. skriver »utvälje» i stället för »utvalt».

¹⁶ Denna mening finns ej i första uppl. och har tillskrivits i marginalen till den andra.

¹⁷ Första uppl. har glömt ordet »lagtima».

¹⁸ Första uppl. har »fastställda» i stället för »antagna».

¹⁹ Orden »med undantag ... beräknade» samt »emellan Riksdagarne» finnas ej i första uppl.

medel redovisande myndighet eller embetsman för fel i förvaltning eller bristande redogörelse, upgifve Utskottet anledningarne dertill hos Rikets Ständer, som, der så nödigt finnes,²⁰ dem hos Konungen anmäla till den felaktiges ställande under tilltal i laglig ordning: kunnande i intet fall någon för allmänna medel redovisande embetsman omedelbarligen inför Stats-Utskottet eller Rikets Ständer till ansvar ställas.

§ 59.

Inom 14. dagar efter Riksdagens öppnande å Riks-salen öfverlemne Konungen till det af Rikets Ständer inom samma tid valda Stats-Utskott sin proposition om Statsverkets tillstånd och behof, innehållande fullständig framställning om de för Staten erforderliga allmänna utgifter, efter deras beskaffenhet fördelade under vissa bestämda hufvud-titlar, med serskilt utmärkande hvilka tillökta eller nya utgifter, Konungen finner af nöden och skälen därför; samt derjemte förslag öfver beräkningen af Statsverkets ordinarie inkomster, hvarmed förstås de under sådan benämning i Riks-Staten uptagne skatter, samt utaf de²¹ under namn af bevilningar till Statsverket anslagna inkomster af tull, accis, post,²² chartae-sigillatae och bränvins-brännings afgifterna, med utsättande om och på hvad skäl förändring i grunderna för allmänna utgifters utgörande, verklig förhöjning i desamma eller nya afgifter blifvit föreslagne.

Riksdagens början räknas ifrån den dag Konungens proposition kommit Stats-Utskottet tillhanda, hvarom Utskottet hos Rikets Ständer göra anmälan.

Stats-Utskottet afgifve inom 2. månader efter propositionens emottagande sitt betänkande derom, jemte beräkning af Statsverkets här ofvan omförmälta så väl ordinarie, som andra inkomster, och förslag till den summa, hvars fyllande genom serskilt åtagen allmän bevilning kan erfordras.²³

Rikets Ständer pröfve härefter huru mycket under hvarje Riks-Stans hufvud-titel skall till utgifterna anslås, och huru Statsverkets förenämnde inkomster skola beräknas och utgå, samt bestämme i följd deraf beloppet af den blifvande allmänna bevilningen i de fall, då de vanlige inkomsterne ej äro för utgifterna tillräcklige.

I alla stats-reglerings och beskattningsfrågor gälle tre ständs sammanstämmande mening, såvida den är enlig med Konungens proposition eller sedermera af Konungen bifalles.²⁴

²⁰ Orden »der så nödigt finnes» saknas i första uppl.

²¹ Orden »hvarmed ... samt utaf de» ersättas i första uppl. av orden »och dess».

²² Första uppl. har »härflytande» i stället för »till Statsverket anslagna» och har glömt »post».

²³ Första uppl. skriver i stället: »som genom serskilt åtagen allmän bevilning bör fyllas».

²⁴ Detta stycke lyder i första uppl.: »I de delar, der Stats-Utskottets förslag om oförändradt fortfarande af Statsverkets wid nästföregående Stats-reglering bestämda utgifter, äfwensom af dess förra ordinarie eller andra inkomster, instämmer med Konungens proposition, göra 2^{ne} Riks-Ständs sammanstämmande beslut tillfyllest för förslagens antagande; men då samma förslag afwiker ifrån Konungens proposition, eller fråga är om tillökta eller nya utgifter, eller om nya allmänna afgifter, eller om förhöjning i förut gällande eller om förändring i grunderna för deras utgörande, fordras för beslut derom 3^{ne} Ständs sammanstämmande mening.»

Stanna i dylika frågor 2. Stånd emot 2. välje RiksStånden, hvart för sig,²⁵ 18. personer²⁶ af hvart stånd, och desse 72. personer, af hvilka minst 48. böra i voteringen deltaga,²⁷ afgöre för hvarje sålunda förekommande fråga med Rikets Ständers rätt, genom votering samfällt och ej Ständsvis, med ja eller nej, om StatsUtskottets förslag skall²⁸ antagas eller icke, börande, i förra fallet samma förslag, derest det ej öfverensstämmer med Konungens proposition, underställas Konungens pröfning till bifall eller afslag.²⁹

Skulle Rikets Ständer ej inom 4. Månader ifrån den dag, då Konungens proposition kom Stats-Utskottet tillhanda, hafva reglerat anslagen för Statsverkets utgifter, eller fastställt de till Statsverket ingående allmänna afgifter, eller bestämt beloppet och fördelningen af den serskilta bevillning, som derutöfver erfordras: då må Konungen Rikets Ständer åtskilja, och fortfare i sådant fall de förut gällande Stats-utgifterna, äfvensom Statsverkets förut bestämde så väl ordinarie, som under namn af bevillningar utgående inkomster, samt den serskilta allmänna bevillningen, intill slutet af det år, hvarunder ny Statsreglering i afseende på utgifter och inkomster varder i behörig ordning fastställd.³⁰

Samma fortfarande äge, enligt 57. §. rum i de fall,³¹ då Konungen icke finner skäl att bifalla Rikets Ständers ifrån Dess förslag afvikande beslut rörande nya afgifter eller förhöjning i förut varande eller förändring i grunderna för deras utgörande,³² äfvensom angående förminskning eller förhöjning i förut varande Stats-Utgifter, eller om andra utgifter, än de i Konungens proposition framstälde.

§ 60.³³

Allmänna skatter och pålagor, af hvad [namn] och beskaffenhet som helst, må icke förpaktas eller såsom monopolium upplåtas åt enskilt personer eller korporationer. De må ej heller emellan Riksdagarne förändras, med undantag af införsels eller utförsels tullavgifter å andra varor, än spannmål, hvilka afgifter Konungen må, efter omständigheterna, nedsätta intill dess nytt beslut derom vid nästa Riksdag fattas i den ordning 57. §. stadgar. A inkommande och utgående spannmål bestämmes af Konung och Rikets Ständer vid Riksdag en oföränderlig tull för 5. år i sender.

§ 64.

Så väl Statsverkets ordinarie inkomster, som alla under namn af bevillningar eller för serskilta föremål utgående allmänna afgifter vare under Konungens disposition och förvaltas af vederbörande embetsverk, för att

²⁵ Orden »hvart för sig» saknas i första uppl.

²⁶ Första uppl. skriver »Ledamöter».

²⁷ Orden »af hvilka ... deltaga» saknas i första uppl.

²⁸ Första uppl. skriver »skola».

²⁹ Orden »börande ... afslag» ha tillfogats i marginalen i andra uppl.

³⁰ I första uppl. står i stället för »varder i behörig ordning fastställd» »warder af Rikets ständer i behörig ordning fastställd».

³¹ Första uppl. har här i stället »Lag samma ware i de fall ...».

³² Första uppl. slutar stycket på följande sätt: ... »utgörande, eller om sådana nya utgifter, som i Konungens proposition ej blifwit framställda».

³³ Hela denna paragraf har först tillskrivits i andra upplagens marginal.

användas och utbetalas³⁴ i öfverensstämmelse med Konungens anordningar grundade på^{34a} den vid hvarje Riksdag af Konung och Rikets Ständer antagna Riks-Stat, som innehålle å ena sidan alla Statsverkets af allmänna afgifter och pålagor härflytande inkomster, å den andra alla Statsverkets utgifter, summariskt för hvarje hufvud-titel, äfvensom de af Konungen och Rikets Ständer för serskilta föremål fastställda anslag.

De under hvarje hufvud-titel anslagna summor, äfvensom derå upkommande besparingar, må af Konungen fritt och obehindradt disponeras för utgifter, som tillhöra samma hufvud-titel, med vilkor, att anslaget å hvarje hufvudtitel på det hela ifrån Riksdag till Riksdag ej öfverskrides.

Upkommande brister å de under RiksStatens hufvud-titlar inbegripna summor till förslagsvis beräknade kostnader godtgöras af öfverskottena å Statsverkets inkomster, hvaremot besparingar å nämnde förslags-summor tillfalle öfverskottena.

Skulle brist i den påräknade inkomst-summan i det hela upstå eller öfverskotten ej lemna tillgång för godtgörande af brister å anslagen till förslagsvis beräknade utgifter, fylles hvad sålunda brister på sätt Konungen och Rikets Ständer derom vid hvarje Riksdag förordne: äfvensom Konungen och Rikets Ständer vid hvarje Riksdag beslute, huru behållna öfverskott å Stats-inkomsterna skola användas.

§ 66 (förut.76).

Ej må lån för Rikets räkning,³⁵ inrikes eller utrikes, uptagas utan Rikets Ständers beslut och Konungens dertill lemnade bifall. För hvarje sådant lån skall anslag göras till räntans behöriga betalning³⁶ och fortfara till dess det uplånta kapitalet blifvit till fullo guldet.³⁷

§ 67 (förut 66).

Statsverkets fordringar och skulder, äfvensom dess öfverskottsmedel förvaltas, under Konungens och Rikets Ständers gemensamma garanti och vård, samt enligt af Konungen och Rikets Ständer fastställd instruktion,³⁸ af ett Riks-Kontor bestående af en Ordförande, som Konungen förordne, och tolf Fullmäktige, som Rikets Ständer vid hvarje Riksdag välje genom samma elektor, som utse deras Fullmäktige i Sveriges Rikes Bank,³⁹ kommande 6 af R[ikets] St[ände]rs fullmäktige i Riks-Kontoret att vid hvarje påföljande Riksdag underkastas nytt val på samma sätt som Fullm[äktige] i Banken.⁴⁰

§ 72.

Sverges Rikes Bank vare under Konungens och Rikets Ständers gemensamma garanti och vård, så att den, efter de ordningar stadgar och regle-

³⁴ Första uppl. har i stället: ... »förvaltas af Kongl. Majts och Rikets Stats-Contoir, för att derifrån anordnas och utbetalas ...».

^{34a} Orden »Konungens anordningar grundade på» saknas i första uppl.

³⁵ Orden »för Rikets räkning» saknas i första uppl.

³⁶ Första uppl. har i stället »erläggande».

³⁷ Första uppl. har i stället »återbetaldt».

³⁸ Orden »och vård ... fastställd instruktion» saknas i första uppl.

³⁹ Första uppl. har i stället »Riks-banken».

⁴⁰ Orden »kommande 6 af ... i Banken» ha tillskrivits i marginalen till andra uppl.

menten, som redan gjorde äro eller vidare af Konungen och Rikets Ständer göras kunna, må ostörd förvaltas af en Ordförande, som Konungen förordne och tolf Fullmäktige, hvilka Rikets Ständer samfält genom 12 för hvar stånd serskilt utsedda elektorer, välje och af hvilka sex skola efter föregången lottning dem emellan vid hvarje påföljande Riksdag underkastas nytt val.⁴¹

Alla beslut rörande Banken, dess Styrelse och förvaltning fattes af Konungen och Rikets Ständer i den ordning, som för stiftande af allmän lag i 87. §. af Regeringsformen stadgas, dock utan Högsta Domstolens föregångna hörande.⁴²

Sverges Rikes Bank allena äge rätt att utgiva sedlar, som i Kronans upbörd och i betalningar enskilda emellan gälle såsom mynt, enligt den genom myntbestämmningslagen af den 1. Mars 1830. fastställda grund.

Genom en af Konungen och Rikets Ständer gemensamt stiftad civillag⁴³ bestämmes om och på hvad vilkor privatbanker och andre kreditföreningar⁴⁴ må hädanefter inrättas.

§ 79.

Rikets metalliska mynt af guld, silfver eller koppar må icke förändras till vikt eller halt, räknevärde eller benämning, utan Konungens och Rikets Ständers gemensamma beslut, fattadt i den ordning, som denna Regeringsforms 72. §. för beslut rörande Sverges Rikes Bank stadgar.⁴⁵

Myntens yttre form och pregel bestämme Konungen allena.

2. Motiv.

Beskattningsrätten och inkomstregleringen. Skogman reagerar först och främst mot att det i § 57 RF talas om svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta. Denna urgamla beskattningsrätt hade enligt hans mening egentligen bestått i en rätt till att samtycka till skatter och bevillningar.⁴⁶ Konungen hade även efter 1809 förordnat om allmänna pålagor som konvojavgifter, tolag, expeditionslösen m. m.

De ordinarie inkomsterna voro till sin natur beständiga, vilket framgick av den gällande formuleringen av § 59 RF. Konungen

⁴¹ I första uppl. lyder slutet av stycket på följande sätt: ... »tolf Fullmäktige, som Rikets Ständer vid hvarje Riksdag, genom serskilt utsedda electorer, välje».

⁴² I första uppl. saknas tillägget: »dock utan Högsta Domstolens föregångna hörande».

⁴³ Första uppl. har i stället »lag».

⁴⁴ Orden »och andre kreditföreningar» saknas i första uppl.

⁴⁵ Första upplagan har i stället »i den ordning denna Regeringsforms 87. §. för stiftande af allmän lag stadgar».

⁴⁶ Det må särskilt framhållas, att Skogman instinktivt förde ordet »allena» i § 57 RF till »Rikets Ständer». I andra upplagan, då han ytterligare reflekterat över frågan, påpekar han emellertid, att ordet även kan hänföras till »vid allmän Riksdag».

skulle enligt denna paragraf framställa, vad staten kunde tarva utöver de ordinarie inkomsterna. Då dessa inkomster sålunda förutsattes, kunde de icke ändras utan båda statsmakternas beslut.⁴⁷ Bärande skäl talade därjämte för att konungen även i fråga om bevillningsmedlen skulle kunna säga nej till skattehöjningar.⁴⁸

För att undvika alla stridigheter på dessa områden, borde konungen erhålla uttrycklig sanktionsrätt till alla ständernas beslut i skattefrågor och på så sätt kunna hindra både skattehöjningar och skatteindragningar. Klarhet avsåg Skogman att skapa genom den föreslagna omformuleringen av § 57.

Skogman reagerar vidare mot den gängse uttolkningen av förbudet i § 60 att förhöja allmänna avgifter med undantag av spannmålstullen. I detta förbud kunde nämligen enligt hans uppfattning icke anses ligga en fullmakt för konungen att nedsätta spannmålstullen och övriga allmänna avgifter.⁴⁹ Från saklig utgångspunkt har han dock föga att invända mot praxis. Genom att konungens sanktionsrätt till alla av ständerna beslutade skatteförhöjningar klart framhävdes i § 57, erhöll den ena sidan av frågan sin lösning. Den andra reglerades i den föreslagna formuleringen av § 60, enligt vilken konungen skulle mellan riksdagarna kunna efter omständigheterna nedsätta samtliga tullar med undantag av spannmålstullen, för vilken en oföränderlig tullsats på fem år skulle gälla.

Intressanta äro de i § 57 andra stycket föreslagna bestämmelserna rörande särskilda menigheters rätt att ålägga sina medlemmar avgifter. Skogman påpekar, att oreda och godtycke rådde »i den municipala beskattningen».

Utgiftsregleringen. Skogman noterar här några fall av bristande överensstämmelse mellan grundlagen och praxis. Det framgick klart av formuleringen av § 59 RF »låte konungen till statsutskottets överläggning framställa», att statsverkspropositionen alltid skulle vara ställd till detta utskott, även om den överlämnades

⁴⁷ Skogman framhåller, att under den första tiden efter 1809 hade väl ständerna ensamma indragit några ordinarie inkomster. 1830 blev emellertid konungens sanktionsrätt formligen erkänd på riddarhuset, och vid 1840 års riksdag beslöto ständerna underställa Kungl. Maj:t frågan om nummerlotteriets upphörande.

⁴⁸ Att de i § 60 särskilt uppräknade pålagorna 1809 erhöilo bevillnings natur samt att konungens urgamla rätt att lån låna samtidigt upphörde genom bestämmelserna i § 77 RF, utgjorde enligt Skogmans mening »de väsendtligaste inskränkningar i Konungamakten», som den nya författningen medförde.

⁴⁹ Skogman åberopar att konungen icke ställde sig till efterrättelse ständernas beslut vid riksdagen 1834—35 att höja chartae-sigillataavgiften, och att frågan ej upptogs vid riksrätten vid 1840 års riksdag.

på rikssalen till ständerna. Så hade likväl icke alltid skett. Enligt § 62 vidtog plenas befattning med statsregleringen icke förrän statsutskottets utlåtande inkommit. I strid härmed hade dock »remissdebatt» tillåtits. Jämligt samma paragraf skulle statsverkspropositionen endast innehålla uppgift om de behov, som behövde täckas genom bevillning, och endast denna bevillning skulle fördelas under vissa huvudtitlar. Trots detta hade statsverkspropositionen upptagit statsverkets hela utgiftssumma, och även de ordinarie inkomsterna hade uppförts under huvudtitlarna. I § 109 avsågs, att statsregleringen skulle avslutas inom fyra månader efter riksdagens början. Så hade emellertid endast skett vid valriksdagen i Örebro 1810, och konungen hade aldrig använt sin grundlagsenliga befogenhet att åtskilja ständerna efter denna tidpunkt. Skogman gör i detta sammanhang den reflexionen, att § 109 endast talade om att de förra bevillningarna skola fortfara i händelse av riksdagsupplösning men ej i dylikt fall hade något att förmåla om utgiftsregleringen.

Samtliga dessa anmärkningar har Skogman i sitt förslag till § 59 tagit ad notam. Särskilt angeläget synes det honom varit att påskynda statsregleringsarbetet. Statsutskottet skulle framlägga sitt utlåtande inom två månader efter statsverkspropositionens mottagande, och för den händelse ständerna ej avslutat behandlingen efter fyra månader, räknade från samma tidpunkt, stadgar förslaget: »då må Konungen Rikets Ständer åtskilja». Anmärkas bör, att Skogman över huvud icke reflekterar över ständernas initiativrätt och i § 59 sista stycket tydligt utgår från att de äga sådan befogenhet.

På samma sätt som konungen erhållit sanktionsrätt i beskattningsfrågor, på samma sätt skulle samtliga anslagsfrågor underställas hans prövning. I förslaget till § 59 framhålles detta uttryckligen i samband med regleringen av ständernas beslutsförfarande.

Statsregleringen och riksstaten. Statsregleringen skulle således enligt Skogmans förslag förrättas under intim samverkan mellan konung och ständer. Riksstaten är icke såsom i regeringsformen en produkt av riksdagen allena. Båda statsmakterna äga uttryckligen lika behörighet, och i den föreslagna lydelsen av §§ 58 och 64 talas om den »af Konungen och rikets Ständer antagna RiksStat». Det är betecknande och konsekvent, att Skogman i andra upplagan av sina betraktelser i § 59 ändrat formuleringen »hvarunder ny Statsreglering i afseende på utgifter och inkomster

warder af Rikets Ständer i behörig ordning fastställd» — det är ordalagen från § 109 RF, som släpa med — till »hvarunder ny Statsreglering . . . varder i behörig ordning fastställd».⁵⁰

Statsmedlens disposition och riksstatens innebörd. Skogman erinrar i detta sammanhang om att ständerna vid grundlagsriksdagen fastställt vissa huvudtitlar och till var och en av dessa huvudtitlar anslagit särskilda summor att av konungen fritt och obehindrat disponeras inom själva titeln. Detta ständernas »förklarande» hade därefter icke återkallats, och dessa hade även vid 1834 och 1840 års riksdagar erkänt principens riktighet, även om »de velat göra inskränkning i tillämpningen». Ständernas specialstater hade därför betraktats som »calculationer för summans bestämmande för hvarje hufvud-titel å den» i § 64 RF omtalade »uprättade Staten». Summan av de inom varje huvudtitel disponibla medlen hade dock ej under statsregleringsåret kunnat exakt angivas, då det dröjde nära två år, innan besparingarnas storlek blev till fullo känd.⁵¹ Stundom hade man varit för optimistisk i sina beräkningar, och resultatet hade blivit, att huvudtitlarnas anslag överskridits. Skogman kan icke dölja sin uppfattning, att ett sådant förfaringsätt är oriktigt, men han understryker, att både regeringsformen och ansvarighetslagen endast stadgade ansvar i de fall, då medlen använts annorlunda än som fastställt blivit.⁵² Några dispositioner av sådan art hade det emellertid icke varit fråga om.⁵³

I förslagets 64 § söker Skogman fastslå den av honom skildrade praxis, d. v. s. konungens frihet innanför huvudtitlarna. Av denna anledning låter han även § 58 föreskriva, att statsutskottet skall efterse, att icke utanordningarna överstigit beloppet av huvudtitlarna eller övriga särskilda anslag samt att medlen icke dragits till andra ändamål än dem, som under varje huvudtitel hörde. Därigenom undvek han det dubbeltydiga stadgandet i § 30 RO, att statsutskottet skall framställa anmärkning, om de till varje huvudtitel anslagna summor befunnits dragna till andra ändamål än dem, som under samma huvudtitel höra, eller något av ständerna fastställt anslag överskridits.

Skogman reagerar vidare mot den dåtida dualismen i finansförvaltningen mellan statskontoret och riksgäldskontoret. Inga stats-

⁵⁰ Se ovan not. 30.

⁵¹ Först då förelåg rikshuvudboken färdig.

⁵² Frågan ägde särskild aktualitet vid riksriktningen vid 1840 års riksdag.

⁵³ Merutgifterna hade täckts av under hand befintliga medel och bristen t. v. balanserats i räkenskaperna.

medel borde inlevereras till riksgäldskontoret. Därjämte önskar han lagfästa gällande praxis, att brister i förslagsanslagen gottgjordes av överskotten å statsverkets inkomster.

Statsrevisionen. Skogman anmärker först och främst, att § 58 RF endast ålade konungen att uppvisa statsverkets tillstånd i alla dess delar, medan han däremot måste redovisa för influtna traktatmedel. Detta innebar, att han i förra fallet endast hade skyldighet att »meddela kännedom» och att statsutskottet icke ägde någon »bestämd granskningsrätt» i fråga om statsverket. Redan vid grundlagsriksdagen hade man emellertid häri funnit »en förment uraktlåtenhet». I riksdagsordningen hade införts bestämmelser, som stredo mot § 58 RF. I § 30 RO var det väl ännu liksom i § 58 endast statsutskottet, som utgjorde den granskande instansen, men i § 68 RO ålades ständernas revisorer att mellan riksdagarna överse statsverket. Skogman framhåller därjämte, att den speciella granskningen av medelförvaltningen, som ständerna kunde⁵⁴ utöva, ej ägde någon motsvarighet i något annat konstitutionellt land. En sådan granskning framstode också som alltmer överflödigt med tanke på utbredningen av offentlighets- och tryckfrihetsprinciperna. Han erinrar vidare om den s. k. luckan i statskontrollen, d. v. s. det välkända fenomen, att konstitutionsutskottet ej sällan granskat regeringsverksamheten och decharge lämnats, innan statsutskottet respektive revisorerna till följd av de bokföringstekniska förhållandena prövat medelförvaltningen.

I alla dessa förhållanden sökte nu Skogman bringa klarhet och rättelse genom den föreslagna lydelsen av § 58. Det skulle för det första i regeringsformen komma till tydligt uttryck, att statsutskottet ägde granska statsverkets förvaltning. Det borde emellertid för det andra lika klart föreskrivas, att denna granskning endast skulle avse själva huvudtitlarnas summor och icke specialanslagen. (Jfr ovan.) Om, som Skogman föreslår i första upplagan och utgår ifrån i den andra,⁵⁵ ständerna skulle komma att sammanträda vart tredje år, behövde revisorerna icke längre deltaga i granskningen av statsverket, och statsutskottets kontroll endast äga rum vid lagtima riksdag. Vid urtima riksdag borde endast förekomma »de ämnen, som föranledt sådan Riksdag och af Konungen framställes». Å andra sidan skulle denna statsutskottets granskning sträcka

⁵⁴ Kurs. här.

⁵⁵ Vid 1840 års riksdag antogs som vilande ett förslag om riksdag vart tredje år.

sig ända fram till det sistförflutna årets utgång, och riksdagen påbörjas i januari eller februari. På så sätt borde luckan i statskontrollen kunna överbyggas.

Om den föreslagna lydelsen av § 58 RF antogs, kunde § 68 RF och § 30 RO mom. 2 utgå. Om trots detta revisorernas granskning av statsverket mellan riksdagarna ansågs erforderlig, borde i § 68 RF införas en bestämmelse, att instruktion för ständernas revisorer fastställdes av konung och ständer gemensamt samt utfärdades av konungen.

Riksbanken och penningväsendet. »Stadga i myntväsendet», skriver Skogman, »är grundvalen för ett samhälles säkerhet och förkofran». Men denna stadga kunde endast uppnås genom samverkan mellan konung och ständer. Myntbestämmningslagen och banklagen av den 1 mars 1830, vilka endast kunde ändras genom båda statsmakternas samfälliga beslut, utgjorde ett steg i rätt riktning. På denna väg borde man nu fortsätta och föreskriva, att alla beslut rörande banken och penningväsendet skulle fattas av konung och ständer gemensamt enligt § 87 RF, dock utan högsta domstolens hörande. Konungen skulle därjämte få förordna bankofullmäktiges ordförande. Att ständerna under det gustavianska enväldet själva helt bestämde över banken, var kanske nödvändigt, men att man 1809 icke bragt ändring i detta förhållande, måste betraktas som ett fel, då regeringsformen i allmänhet byggde på principen om konungens och ständernas »gemensamma lagstiftande makt». I konsekvens med denna princip borde konungen å andra sidan icke längre ensam få reglera frågan om och på vilka villkor privath banker och kreditinrättningar finge bildas.

I överensstämmelse med dessa synpunkter har Skogman omarbetat ordalydelsen av § 72 RF. Benämningen rikets ständers bank fick följdriktigt vika för Sveriges rikets bank. Genom den föreslagna formuleringen av § 79 RF önskade Skogman undvika vissa missförstånd, som tidigare gjort sig gällande.

Riksgäldskontoret och statsskulden. Skogman delade icke sin samtids rädsla för att låta lånemedel svara för vissa utgiftsbehov. »En fonderad Statsskuld», skriver han, »lemnar i fredstid medel till utförande af stora företag af allmän åtnad; den utgör i krigstid ett kraftigt värn både emot yttre fiender och emot den farligare inre fienden — pappersmyntet.» Men även på detta område borde konungen tillerkännas full medbestämmanderätt. Lån skulle endast kunna upptagas med båda statsmakternas samtycke,

och riksgäldskontoret borde upplösas och ersättas med ett rikskontor, vars ordförande utsågs av Kungl. Maj:t. I sitt förslag har Skogman under §§ 66 och 67 sammanfört bestämmelserna angående statsskulden och dess förvaltning.

»Sverges grundlagar», framhåller Skogman i inledningen till sina Beträktelser, »hylla monarkiska principen, befriad, enligt deras bokstaf och anda, från både oligarkiska och demokratiska inflytelser. De trygga på samma gång nationens frihet och medborgerliga rättigheter.»

Grundlagarnas brister bestodo enligt Skogman dels i vissa inkonsekvenser, vilka försvagade »kraften», dels i långsamma och invecklade former och dels i en hel rad negativa stadganden, förklarliga med tanke på 1809 års reaktion mot det gustavianska enväldet. Skogman erinrar emellertid om de brydsamma inre och yttre förhållandena vid regeringsformens tillkomst. Då dess stiftare blott hade några veckor till sitt förfogande, borde man icke förundra sig över att brister funnos, utan fastmer över att dessa icke voro flera och större.⁵⁶ För de långsamma och invecklade formerna bar däremot riksdagsordningen huvudansvaret. Och med den ringa makt, som denna tilldelade talmännen,⁵⁷ var det förklarligt, att oordningar och vidlyftigheter kunde uppstå i plena.

Det är dessa bristers inverkan på finansmaktens område, som Skogman säger sig önska eliminera. Av denna anledning har han utarbetat sitt förslag till en revision av grundlagens bestämmelser rörande beskattning, statsreglering och därmed sammanhängande frågor. Detta förslag bygger klart och konsekvent på en i allgenomförd maktfördelning mellan konung och ständer på finansmaktens område. Som ett sammanfattande omdöme kan sägas, att det över lag löser de särskilt under Carl Johanstidens två sista riksdagar aktuella budgeträttsliga tvistefrågorna till den första statsmaktens fördel. Konungen skulle få sanktionsrätt i fråga om de ordinarie inkomsterna, han skulle fritt kunna disponera medlen (besparingarna) innanför huvudtitlarna, och ständernas revisionsrätt skulle avpassas därefter. Han skulle slutligen också tillerkännas medbestämmanderätt vad riksbanken och riksgäldskontoret (rikskontoret) anginge.

⁵⁶ Jfr N. Stjernquist, Utskott och ämbetsverk vid 1809 års riksdag. Statsvetenskapl. tidskr. 1945, s. 333.

⁵⁷ Att talmännen erhölet så små befogenheter utgjorde, menade Skogman, riksdagsordningens största fel.

Att Skogman på så sätt löste problemen till den första statsmaktens fördel, ligger med hänsyn till den miljö, i vilken han i många år sysselsatt sig med dessa, i sakens natur. Å andra sidan var han klart medveten om att hans förslag innebure betydande eftergifter av den andra statsmakten. I gengäld önskade han giva ständerna medbestämmanderätt ifråga om den ekonomiska lagstiftningen, vilket han redan framkastat under diskussionen av finansplanen inför 1828 års riksdag.⁵⁸ »Det är sannolikt», framhåller han, »att genom Konungens och Rikets Ständers samverkan i allt, som rör Rikets finansiella och ekonomiska förhållanden, de missnöjen och brytningar skulle försvinna, som måste vara följden af Rikets Ständers ensidiga Makt i de förra och Konungens lika ensidiga makt i de sednare.» Med dessa ord slutar Skogman sina Beträktelser.⁵⁹

I många detaljfrågor visade sig Skogman framsynt. De i förslaget upptagna bestämmelserna rörande den kommunala beskattningen, riksgäldskontorets ställning till inkomsterna, urtima riksdags kompetens samt konungens befattning med riksbanken skulle i sinom tid taga gestalt. Men vad huvudprinciperna beträffar, konungens medbestämmanderätt på hela finansmaktens område och dispositionsfrihet innanför huvudtitlarna, måste förslaget karakteriseras som dödfött. Det var ej inför och under 1840 års riksdag tänkbart, att ständerna skulle dela med sig av sin faktiskt sett återvunna maktställning över anslagen och de bakom dessa liggande skatterna, en maktställning, som i det långa loppet måste och skulle fälla utslaget till riksdagens favör i den konstitutionella maktkampen. I några anmärkningar till Beträktelsernas andra upplaga,⁶⁰ måhända gjorda av Åkerhielm,⁶¹ Skogmans kollega i konseljen under 1830-talet och inför riksrätten vid 1840 års riksrätt, framhålles också med skärpa, att »en Constitutionel Konung» ej borde intränga »i Folkets rätt att sig sjelfva beskatta». Ty; heter det, »Han kommer då i en falsk ställning, och blir delaktig i ett ansvar som honom ej tillhör».⁶² Utvecklingen skulle ej heller gå i den av Skogman föreslagna riktningen.

⁵⁸ Punkter till en Financeplan. Konzept i Skogmanska saml. Vol. 20, s. 137 ff. R. A. Ett annat exemplar finns i vol. 25.

⁵⁹ I första upplagan tillkommer efter den citerade meningens några reflexioner rörande riksdagsmaskineriets förenkling, vilka sakna betydelse i förvarande sammanhang.

⁶⁰ Anmärkningarna äro bundna efter Beträktelserna.

⁶¹ Huruvida anmärkningarna nedskrivits av Åkerhielm, torde ej med full säkerhet kunna fastställas.

⁶² Däremot ansåg anmärkaren, att ständerna borde erhålla delaktighet i den ekonomiska lagstiftningen.

Därtill kommer, att Skogman i åtskilliga tolkningsfrågor uppenbarligen tar miste.

Oriktig är hans allmänna uppfattning, att regeringsformen i princip bygger på statsmakternas samverkan. Förhärskande är i stället en strävan efter maktens delning och garantier för att den uppgjorda maktdelningen verkligen kan upprätthållas. Icke minst gäller detta om ständernas befogenheter på finansmaktens område. Högst diskutabel är hans slutledning, att de ordinarie inkomsterna till sin natur äro beständiga, därför att dessa inkomster omnämnas i § 59 RF. Den skillnad, som han hävdar mellan konungens redovisningsskyldighet av å ena sidan statsverkets tillstånd, å andra sidan subsidierna, emedan § 58 RF i förra fallet använder ordet uppvisa, i det senare ordet redovisa, måste betecknas som konstruerad. Det föreskrives nämligen tydligt och klart, att konungen skall redovisa för subsidiemedlen på lika sätt som för statsverket. Åtskilliga andra tvivelaktiga punkter i hans resonemang skulle kunna anföras. Å andra sidan bör det understrykas, att Skogman beträffande de största tvistefrågorna på finansmaktens område, spörsmålen om konungens frihet innanför huvudtitlarna och ständernas rätt till detaljrevision, icke hävdar regeringssidans sedvanliga argumentering, även om han i sitt förslag i båda fallen tillgodoser dess intressen. Det skall särskilt påpekas, att Skogman framhåller, att ständerna *kunna* företaga en specialgranskning av medelförvaltningen. Anledningen till detta hans ställningstagande kan diskuteras. Måhända har han ansett regeringssidans argumentering oriktig eller tvivelaktig, måhända har han icke velat utmana motparten, måhända ha båda orsakerna samverkat.⁶⁸

⁶⁸ Till frågan om konungens och ständernas ställning till utgiftsregleringen under Carl Johans-tiden och den i samband därmed förda diskussionen om statsregleringsparagrafernas tolkning hoppas förf. få tillfälle återkomma i annat sammanhang.

VÅLDSBROTTLIGHETENS UTVECKLING OCH LAGBUNDENHET I SVERIGE OCH FINLAND ÅREN 1750—1940

Av Dozenten VELI VERKKO, Helsingfors

I

Finlands kriminalstatistik är icke en produkt av gårdagen. Det egentliga begynnelseåret för den är 1842, men redan år 1839 började en statistik över konstaterade brott publiceras. Av de nordiska ländernas kriminalstatistik är den den näst äldsta; Sveriges kriminalstatistik, som begynte utkomma år 1830, intar första rummet. Det första land i världen, som fick en kriminalstatistik, var Frankrike (år 1825); Sverige var det andra.

Dessa åldersrelationer te sig emellertid helt annorlunda, om man tar hänsyn till den — så vitt det gäller uppgifterna för Finland — tidigare fullständigt okända våldsbrottsstatistik, för vars resultat under den tid vårt land var förenat med Sverige jag på andra ställen har redogjort.¹ Denna statistik går förvånansvärt långt ner i det förgångna och utgör en del av den år 1749 påbörjade befolkningsstatistiken för Sverige-Finland. Den behandlar dödsorsakerna, som äro fördelade mellan två huvudgrupper: sjukdomar och våldsam död. Till sistnämnda grupp hänföras bl. a. självmord och de fall, där döden har orsakats av brott. Sistnämnda grupp är indelad i två undergrupper med rubrikerna »barnamord» och »mördade». Varje fall i den sistnämnda gruppen betecknar ett konstaterat fullbordat brott mot liv.

Ifrågavarande statistik för Sverige-Finland är ogensägligen världens äldsta brottsstatistik, $\frac{3}{4}$ sekel äldre än t. o. m. den franska. Den vidgar i hög grad det historiska perspektivet med avseende på en betydelsefull social företeelse.

¹ »Brottslighet och folklynne. Belyst med statistiskt material från Sverige-Finland» (Svensk juristtidning, 1945 s. 470—481) och »Barnamorden och sexualmoralen i Sverige-Finland på 1700-talet» (Nordisk Tidsskrift for Strafferet, 1946 s. 35—45).

Den del av statistiken, som hänför sig till Sverige, har ända fram till år 1870 publicerats av P. A. Siljeström,² men de uppgifter, som beröra Finland, ha icke tidigare beaktats.

Det dröjde rätt länge, innan brottsgrupperna barnamord och övriga brott mot liv i den officiella statistiken skildes från varandra och fingo var sin rubrik. I Finland skedde det först år 1878 och i Sverige år 1876.

Ur detta primärmaterial, som förvaras på de statistiska centralbyråerna i Sverige och Finland, uttog jag åren 1936 och 1938 de tidigare obeaktade uppgifterna för Finland. Sålunda föfoga vi numera, så vitt det rör barnamord och övriga brott mot liv, över fortlöpande statistiska serier, som gå från mitten av det adertonde århundradet ända fram till närvarande tid, och som, så vitt det gäller tiden efter år 1877, basera sig på den officiella statistiken. Här nedan skall jag inskränka mig till att offentliggöra blott några av denna statistiks huvudresultat. Uppgifterna om barnamord, som i detta sammanhang äro av mindre intresse, lämnas helt åsido.

En viktig fråga är nu, vilket värde man kan tillmäta de i det följande framlagda, i dödsorsaksstatistiken införda uppgifterna om brott mot liv med undantag av barnamord. Det bör framhållas att uppgifterna om fallen av våldsam död, till vilka brotten mot liv givetvis räknas, utgöra ett tillförlitligare material än motsvarande uppgifter om de fall där döden orsakats av sjukdom. Men det finns inga garantier för att de alltid ha blivit bekanta för den myndighet — prästerskapet — som ägde uppgöra statistiken. Säkrast äro uppgifterna om offren för brotten mot liv. I missgärningsbalkens 28 kap. 6 § av 1734 års lag, som i Finland var gällande ända till år 1894, stadgades nämligen, att domaren eller konungens befallningshavande skulle låta undersöka den dödas kropp i de fall, där det var tvivel underkastat huruvida den döda avlidit på grund av sjukdom eller genom annans handaverkan. Detta lagruin blev ett verksamt stöd då man skulle fastställa dödsorsaken vid tvivelaktiga dödsfall.

Nu frågar man sig vad rubriken »mördade» innebär. Då man studerar stadgandena rörande de olika brotten mot liv i Missgärningsbalken av 1734 års lag, kan man knappast komma till något annat resultat än att denna rubrik hänför sig till alla fullbordade brott mot liv, med undantag av barnamord och vållande

² Statistisk tidskrift, utgifven af Kungl. Statistiska Centralbyrån. Årg. 1875, s. 145 o. följ.

till annans död, och att den inte enbart gäller mord; att den sålunda omfattar alla de konstaterade, fullbordade brott mot liv, som nämnas i 1—4 och 6—9 §§ av 21 kap. i den nuvarande finska strafflagen, nämligen mord, viljadråp, misshandel med dödlig påföljd samt överfall och slagsmål med dödlig utgång. I den nuvarande svenska strafflagen äro dessa brott på ytterst få undantag när upptagna i 14 kap. 1 och 3—8 §§ (begreppet »dråp» i Sverige innefattar ovannämnda brott med undantag av mord).

Såsom nämnts utgöra uppgifterna om brotten mot liv det mest tillförlitliga materialet i dödsorsaksstatistiken. Också i kriminalstatistiken utgöra uppgifterna om de för brott mot liv åtalade och sakfällda personerna det bästa materialet på området, ty under ordnade sociala förhållanden observeras i allmänhet förlusten av ett människoliv genom en annans hand, oberoende av om brottslingen uppsparas eller ej. Man bör dock inte glömma att förhållandena på 1700-talet och delvis ännu på 1800-talet voro så outvecklade, bosättningen så gles och metoderna att uppdaga brott så bristfälliga, att ett och annat brott mot liv och i synnerhet mord, den överlagda gärningen, blev ouppdagat, en omständighet, som dock icke hade något mer betydande inflytande på slutresultatet.

Då jag går att redogöra för resultaten av den äldsta brottsstatistiken i världen, kan jag på grund av bristande utrymme icke anföra talen för varje år, utan hänvisar med avseende på dem till en specialutredning, avsedd att utges senare.³ Först meddelas talen för Finland. Jag inskränker mig till att publicera blott relativtalen för olika perioder, först under den svenska tiden i Finland, från mitten av 1700-talet till 1809, sedan under åren 1809—1877, efter vilken tid arkivmaterialet upphör, och slutligen under åren 1878—1940, för vilken tid talen basera sig på den officiella statistiken.

Den svenska tiden omfattar tre epoker: frihetstiden ända fram till 1773,⁴ den gustavianska tiden (1774—1792) och det svenska våldets sista tid (1793—1809). Under den tid landet var förenat med Ryssland inträffade på 1800-talet inga stora och plötsliga omvälvningar, som hade kunnat lämna några spår efter sig i frekvensen av brotten mot liv. Därför har denna tid utan speciell motivering indelats i jämna perioder. Tiden från freden i Fredrikshamn till och med år 1830 har valts närmast för att länsindelningen

³ Diagrammen I—IV återge däremot relationstalens årliga växlingar.

⁴ Det sistnämnda året hör egentligen icke till frihetstiden, men har på grund av materialets likhet hänförs till den.

i Finland förändrades år 1831. Tiden från och med år 1831 till och med år 1877, — det år, då de hittills okända statistiska uppgifterna upphöra — omfattar två 15-årsperioder och en 17-årsperiod. Därefter kommer en period på 21 år 1878—1898, efter vilken den fredliga utvecklingen i Finland upphör. Från och med år 1899 begynna de s. k. ofärdsåren i Finlands historia. Följande period börjar medorstrejsåret 1905 och går fram till slutet av år 1913. Åren 1914—1916 representera världskrigets första år, då alkoholtillgången i landet var knapp. Perioden 1917—1919 upptas ej till behandling, emedan den rymmer offren för de inre oroligheterna och medborgarkriget (frihetskriget). Följande anmärkningsvärda period omspannar åren 1920—1932 eller den tid, då totalförbudet var rådande. Den sista perioden 1933—1940 belyser den nya alkohollagstiftningens verkningar.

De genomsnittliga relationstal för ovannämnda tidsperioder, som framläggas här nedan börjande från år 1754, äro beräknade per 100 000 personer av respektive befolkningstal.⁵ Vi kunna säga att de i huvudsak, i sifferform ange den historiska utvecklingen av brottsligheten mot liv i Finland.

Tidsperiod	Dödsoffer för mord och dråp	Därav		Antal kvinnor per 100 manliga dödsoffer
		män	kvinnor	
1754—1773	1.75	2.59	0.93	36
1774—1792	1.49	2.47	0.56	23
1793—1806	2.13	5.49	0.89	7
1809—1830 ⁶	3.03	5.21	0.99	19
1831—1845	2.92	5.14	0.85	17
1846—1860	2.63	4.82	0.56	12
1861—1877	2.65	4.78	0.71	15
1878—1898	2.89	4.87	0.79	16
1899—1904	3.14	5.47	0.85	16
1905—1913	5.04	8.78	1.34	15
1914—1916	3.57	5.83	1.33	23
1920—1932	8.42	15.60	1.42	9
1933—1940	4.69	7.75	1.73	22

Diagrammen I—IV belysa utvecklingen under tvenne sekler.

Den översta kurvan i diagrammen I och II belyser relativtalens årliga växlingar i Finland under åren 1750—1940. För en så lång

⁵ Som nämnt, ha uppgifter samlats från och med 1749, men först från och med 1754 är materialet för Finlands vidkommande kontinuerligt.

⁶ Med undantag för åren 1814—1818.

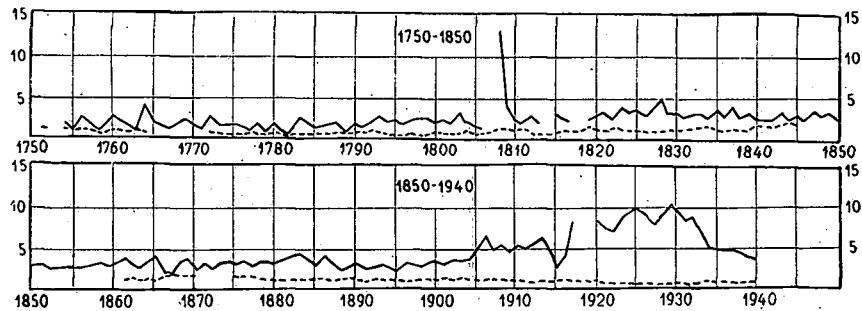

Diagram I och II. Finland och Sverige. Antalet offer för mord och dråp under åren 1750—1940, beräknat per 100 000 invånare.

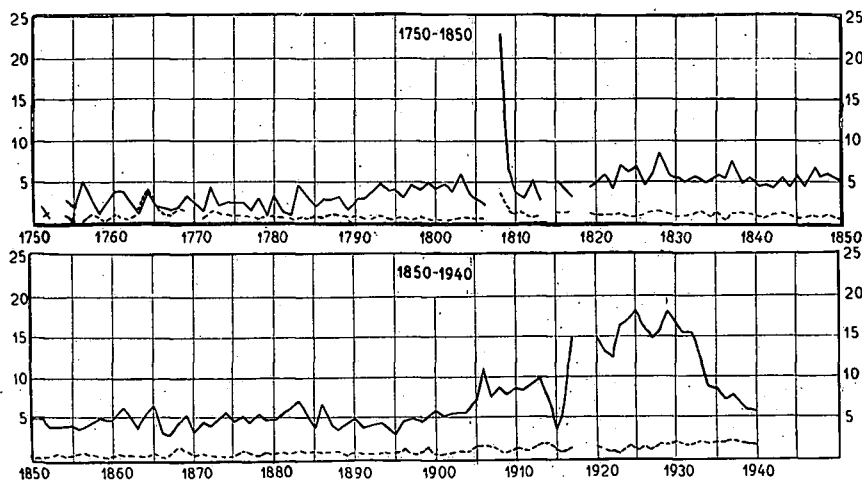

Diagram III och IV. Finland. Antalet manliga och kvinnliga offer för mord och dråp under åren 1750—1940, beräknat per 100 000 invånare.

period kan endast en därmed likvärdig serie i världen framläggas, nämligen motsvarande tal för Sverige (den streckade linjen).

Diagrammen III och IV utvisa motsvarande relationstal i fråga om manliga och kvinnliga offer för brott mot liv i Finland. Den fortlöpande linjen betecknar männen, den streckade kvinnorna.

Några kortfattade kommentarer till dessa tretton perioder, lämnar följande bild av utvecklingen.

Antalet konstaterade brott mot liv i Finland är något större under slutet av frihetstiden än under den gustavianska epoken. Relationstalet för sistnämnda period visar sig vara det lägsta i hela

serien. Under det svenska väldets sista tid har talet i rätt hög grad stigit. Första perioden av den ryska tiden visar en fortsatt stegring. Under de följande perioderna av det ryska väldets tid på 1800-talet hålla sig talen för brotten mot liv någorlunda oförändrade. Tiden 1898—1904 med begynnande politiskt förtryck verkar i någon mån stimulerande på brottsligheten mot liv. Den följande tiden 1905—1913 skiljer sig fullständigt från perioderna på 1700- och 1800-talen. Antalet brott mot liv når en tidigare oanad höjd. Det är storstrejkens, den sociala orons och det ånyo begynnande ryska förtryckets tid. Tiden 1914—1916 utgör en märklig kontrast till närmast föregående period; minskningen i antalet brott mot liv är betingad av att alkoholanskaffningen på landsbygden då var försvårad. Åren 1917—1919 behandlas ej av ovan angivna skäl. Under perioden 1920—1932 nådde talet för brott mot liv toppunkten under två sekel. Det totala alkoholförbudet var nu rådande. Under den sista perioden 1933—1940 har försäljningen av alkoholdrycker utgjort statsmonopol. Frekvensen av brott mot liv har under denna tidsperiod avtagit förvånansvärt snabbt.

I det föregående har jag riktat uppmärksamheten endast på växlingarna i frekvensen av brotten mot liv. Till uppgifterna för Finland ansluta sig också uppgifter om offrens kön. Finland är det enda land i världen, som kan framvisa en nästan 200 år omfattande kurva över utvecklingen av antalet manliga och kvinnliga offer för brott mot liv. (Motsvarande uppgifter för Sverige meddelas först från början av 1880-talet). På basen av dessa tal kan man draga en del slutsatser om beskaffenheten av brottsligheten mot liv: om den har varit av överlagd natur med morderna som dominerande faktor, eller om de oöverlagda, vanligen av alkoholbruk framprovocerade brotten äro i majoritet.

De oöverlagda brotten mot liv, i Finland betecknade såsom dråp, misshandel med dödlig påföljd och slagsmål med dödlig utgång, i Sverige såsom dråp, äro i allmänhet icke riktade mot kvinnor. Där dessa brott utgöra flertalet, kan man alltid förutsätta att alkoholens inflytande på brottsligheten varit av avgörande betydelse. Under totalförbudets tid åren 1920—1932 var proportionen 9 dödade kvinnor på 100 dödade män. Med ledning av andra källor kan man sluta sig till att antalet överlagda, mordartade brott under denna tid har varit långt mindre, antalet dråp och misshandel med dödlig påföljd, även sådana som inträffat vid slagsmål, långt större än fallet har varit under perioden 1933—1940, då den nuvarande alko-

hollagstiftningen har varit gällande. Av talen för de båda könen att döma har brottsligheten mot liv i Finland under hela 1800-talet i huvudsak varit beroende av alkoholbruk.

Med tillhjälp av en för detta ändamål särskilt utarbetad metod har jag i en på finska språket år 1931 utgiven undersökning över bestämmandet av våldsbrottens frekvensförhållanden⁷ verkställt en omedelbar jämförelse, den första i sitt slag, mellan frekvensen av brott mot liv i olika länder under åren 1922—1926. Härvid har jag grupperat relationstalen för konstaterade fullbordade brott mot liv, med undantag av barnamord, i fem storleksklasser:

I	klassen	relationstalet	per	100 000	inv.	mindre	än	1
II	"	"	"	"	"	"	"	1—2
III	"	"	"	"	"	"	"	2—3
IV	"	"	"	"	"	"	"	3—4
V	"	"	"	"	"	"	"	4 eller mera.

Då relationstalet för Finland åren 1920—1932 var 8.42 är det uppenbart, att landet under perioden 1922—1926 hörde till den sista eller femte klassen. Med andra ord Finland var då ett land med stor brottsfrekvens i fråga om brott mot liv eller ett »svart land».⁸

Relationstalen för Finland från och med år 1754 till och med år 1940 ge vid handen, att landet under de två första perioderna under 1700-talet hörde till den andra klassen, under den tredje perioden 1793—1806 till den tredje klassen och under åren 1809—1830 till den fjärde klassen. Under de fyra följande perioderna av det fredliga 1800-talet hörde Finland till den tredje klassen, men sjönk under ofärdsåren 1899—1904 ner till den fjärde och under tiden frånorstrejkåret 1905 till året för det första världskrigets utbrott till den femte klassen. Under de första åren av kriget 1914—1918 minskades antalet brott mot liv och landet övergick

⁷ »Henki- ja pahoinpitelyrikollisuuden kehityssuunnan ja tason määrittämisestä. Tilastollis-metodologinen tutkimus. I. Suomi ja sen naapurimaat. II. Muut maat», 478 s. (Om bestämmandet av utvecklingsriktningen och nivån för brotten mot liv och misshandelsbrotten. En statistisk-metodologisk avhandling. I. Finland och dess grannländer. II. Övriga länder.) Av första delen utkom år 1937 i Helsingfors en förkortad tysk upplaga, »Verbrechen wider das Leben und Körperverletzungsverbrechen. Über die Bestimmung ihrer Entwicklungsrichtung und Stufe. Eine statistisch-methodologische Untersuchung. I. Finnland und die benachbarten Länder. Verkürzte Übersetzung aus dem Finnischen mit Erklärungen und Seitenhinweisen auf die Tabellen, Diagramme und Tabellenbeilagen des Originalwerkes», 151 s.

⁸ Länder, som tillhöra de två lägsta storleksklasserna, under 1 och 1—2 per 100 000, räknar jag till länder med liten brottsfrekvens.

till fjärde klassen. Under förbudslagstiden åren 1920—1932 nådde frekvensen för brotten mot liv sin kulmen. Relativtalet steg så att det blev mer än dubbelt så stort som det tal, som utgjorde minimigräns för länderna med stor frekvens i fråga om brotten mot liv. Under den sista perioden 1933—1940, då den nya alkohollagstiftningen har varit gällande, har antalet brott mot liv gått ned med c:a 50 %, men trots detta hör Finland fortfarande till länderna med stor brottslighet mot liv.

Vid sidan av talen för Finland redovisas nu motsvarande tal för Sverige. Den nedersta streckade linjen i diagrammen I och II belyser relationstalen per år. Emedan de svenska uppgifterna åren 1846—1860 utgöras av medeltal för femårsperioder, hava de icke kunnat tas upp i diagrammet. För att underlätta jämförelsen ha de svenska talen nedan sammanförts i samma tidsperioder som talen för det östra grannlandet. Dock har bristfälligheten i de svenska uppgifterna tvungit oss att i vissa fall använda kortare tidrymder. Talen äro relativtal per 100 000 invånare. Dessutom meddelas uppgift om huru många dödsoffer det i Finland kom på 100 offer i Sverige.

Tidsperiod.	Dödsoffer för mord och dråp.	Antal offer i Finland på 100 offer i Sverige.
1754—1763	0.83	193
1775—1792	0.66	226
1793—1806	0.61	349
1809—1830 ^o	1.09	360
1831—1845	1.47	503
1846—1860	1.24	471
1861—1870	1.12	413
1879—1898	0.90	311
1899—1904	0.96	327
1905—1913	0.86	586
1914—1916	0.72	496
1920—1932	0.52	1619
1933—1940	0.46	1020

Relationstalen för Sverige ge vid handen, att detta land under 1700-talet hörde till den första storleksklassen — d. v. s. den som omfattar länder med den minsta brottsligheten mot liv — men under 1800-talet ända fram till år 1870 till den andra klassen. Efter detta år har Sverige åter tillhört den första klassen, och inom ramen för den har brotten mot liv alltså minskat i antal från den ena

^o Med undantag av åren 1814 och 1818.

perioden till den andra, så att relationstalet för åren 1933—1940 har sjunkit under 0,5 per 100 000 invånare. Enär talen för Finland samtidigt ha ökats, har klyftan mellan Sverige och Finland i oerhörd grad vidgats. Under förbudslagstiden var relationstalet för Finland 16 och under den nya alkohollagstiftningens tid 10 gånger så stort som motsvarande tal för Sverige.

Utvecklingsriktningen inom brottsligheten mot liv i Sverige har visat en långsamt avtagande tendens, i motsats till vad fallet har varit i Finland, där toppsiffrorna ha nåtts först under innevarande århundrade. I fråga om händelser, som äro ägnade att befordra våldsbrottsligheten, har det tjugonde seklet i Finland blivit en verklig häxkittel. I Sverige visar oss utvecklingen av brottsfrekvensen mot liv bilden av ett folk, som under lång tid har levat under normala förhållanden.

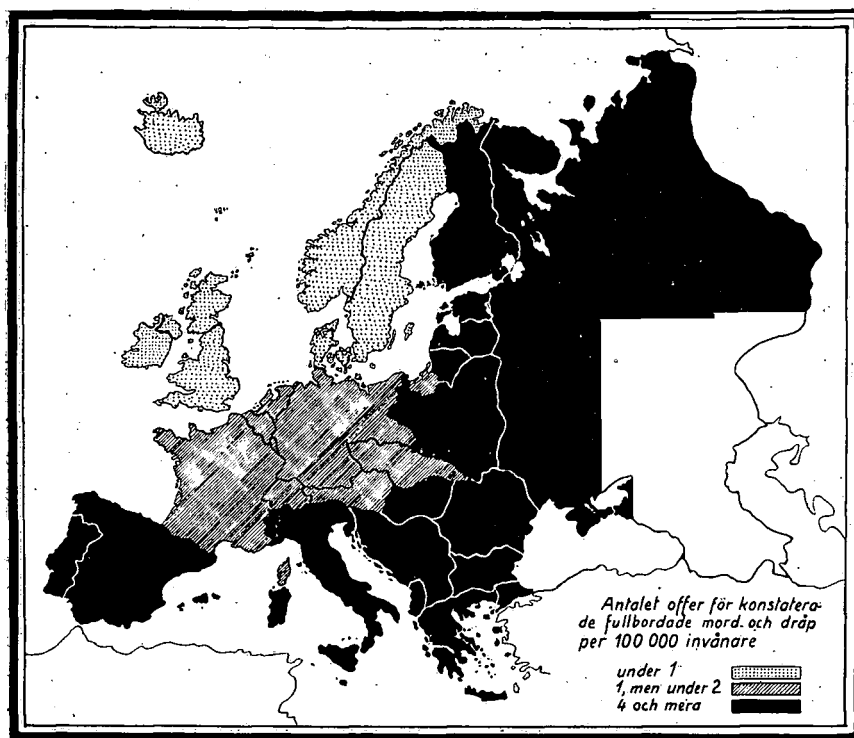
För Sverige föreligga uppgifter om det kön offren för brotten mot liv ha tillhört först från och med år 1881. Dessa uppgifter meddelas här nedan fördelade på tre tjuugoårsperioder. Talen äro genomsnittliga relativtal per 100 000 invånare.

Tidsperiod.	Antalet offer för mord och dråp. Inalles.	Därav		Antal kvinnor på 100 manliga dödsoffer.
		män	kvinnor.	
1881—1900	0.90	1.46	0.87	25
1901—1920	0.80	1.18	0.44	37
1921—1940	0.40	0.60	0.38	63

Uppgifterna utvisa att relationstalet för kvinnorna i förhållande till 100 män har stigit i betydande grad samtidigt med att brottsfrekvensen i fråga om här ifrågavarande brott har minskats. Antalet brott, som ha framprovocerats av alkohol, d. v. s. dråp, har kraftigt minskats.

Jag återkommer till den jämförelse i fråga om frekvensen av brott mot liv i olika länder som jag verkställt i mitt arbete om bestämmandet av utvecklingsriktningen och nivån hos dessa brott och misshandelsbrotten. Medan Finland vid denna mellanfolkliga jämförelse under åren 1922—1926, placerade sig i den klass, som representerade länderna med stor frekvens i fråga om brott mot liv, kom Sverige att höra till den klass, som omfattade länderna med den minsta brottsfrekvensen. Av de europeiska länderna kommo Norge, Danmark och Island samt England, Skottland och Irland att höra till sistnämnda klass. Till andra klassen hörde de centraleuropeiska länderna, Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike, Schweiz,

Tjeckoslovakien och det tyska Österrike. Till länderna med stor brottslighet mot liv hörde alla övriga länder, således, utom Finland, Ryssland, Östersjöländerna, Polen, Ungern, Balkanländerna och Turkiet samt Italien, Spanien och Portugal. Jämförelsens resultat belysas av kartogrammet här nedan.

Brottsligheten mot liv i Europa under åren 1922—1926.

Jag vill ännu en gång fästa uppmärksamheten vid det material, som berör könet hos offren för brotten mot liv i Finland och Sverige. En omständighet som genast faller en i ögonen är, att antalet kvinnliga offer per 100 000 invånare blott obetydligt växlar i de båda länderna från en tidsperiod till en annan. I Finland varierade det åren 1754—1940 mellan 0.33 och 1.73, pendlingsstalet var 1.34. Under samma tid växlade antalet manliga offer mellan 2.47 och 15.60. Pendlingsstalet var här 13.13 eller nästan tio gånger så stort som ifråga om de kvinnliga offren. I Sverige pendlade antalet kvinnliga offer under åren 1881—1940 mellan 0.37 och 0.44,

antalet manliga offer mellan 0.60 och 1.46. Pendlingstalet var för kvinnorna 0.07 och för männen 0.86 eller mer än tolv gånger så stort som för kvinnorna. Växlingarna i brottsfrekvensen hänföra sig således i stort sett endast till antalet manliga offer.

Denna på världens äldsta brottsstatistik baserade iakttagelse utgör grunden för den följande framställningen.

II

Uppgiften att reda ut de kausalsamband och lagbundenheter som råda i samhällslivet har från första början utgjort ett av de viktigaste målen för sociologien. Trots att den sociologiska forskningen har gjort storartade framsteg, kan man alltjämt sätta i fråga, huruvida den hittills har förmått konstatera sådana lagbundenheter, d. v. s. regelbundenheter inom samhällslivet som äga sin giltighet under alla förhållanden och under alla tider. Det ovansagda gäller också den moderna sociologiens systervetenskap kriminologien. Tvärtom har den uppfattningen, att förekomsten av lagbundenheter vore något väsensfrämmande för dessa vetenskaper, vunnit allt större anslutning bland forskarna.

Liksom inom sociologien kan man även inom kriminologien konstatera vissa regelbundenheter, såsom kontrastförhållandet mellan utvecklingsriktningen hos antalet brott mot liv och hos antalet självmord, eller den på 1800-talet i olika länder rådande kongruensen mellan antalet tjuvnadsbrott och växlingarna i sädesprisen. Men i dessa företeelser framträda dock så många störande faktorer, att det alls icke i fråga om dem kan talas om lagbundenheter. Så kan t. ex. den senast nämnda regelbundenheten icke längre konstateras. Enligt vad jag kommer att påvisa finnes det dock härvid ett märkligt undantag. I första avsnittet av denna uppsats konstaterade jag, att antalet kvinnliga offer för brott mot liv i Finland var någorlunda konstant under tre olika århundraden, under de mest olika förhållanden och oberoende av växlingarna i totalantalet brott mot liv och att detsamma gällde Sverige under de sex decennier mina uppgifter hänförde sig till. Växlingarna i frekvensen av brott mot liv ha i huvudsak kommit till synes i antalet manliga offer för dessa brott. I samband med detta har jag gjort en synnerligen viktig iakttagelse, nämligen att företeelsen ingalunda inskränker sig enbart till förhållandena i Finland och Sverige utan kan påvisas i alla de länder, där dödsorsaksstatistiken meddelar

uppgifter om antalet konstaterade brott mot liv. Ifrågavarande uppgifter ingå i min ovan nämnda undersökning om brotten mot liv och misshandelsbrottnens utvecklingsriktning och nivå. Vid granskning av hela detta material har jag konstaterat förefintligheten av vissa regelbundenheter som tidigare forskare alls icke ha observerat. Till en början kan följande regel uppställas. Fördelningen enligt kön av offren för brott mot liv i ett givet land är städse beroende av huru stor denna brottsfrekvens är.

På basen av denna regel har jag härlett tvenne lagar, av vilka den ena är statisk, den andra dynamisk.

Den *statiska* lagen lyder sålunda:

I länder där frekvensen av brott mot liv är stor, är det relativa antalet kvinnliga dödsoffer litet och omvänt: i länder där ifrågavarande brottsfrekvens är liten, är det relativa antalet kvinnliga dödsoffer betydligt större än i länder med stor frekvens av brott mot liv.

För att bevisa giltigheten av denna lag skall jag först anföra uppgifter från länder med stor frekvens av brott mot liv. Dessa uppgifter kunna indelas i tvenne kategorier, nämligen 1) uppgifter, som omfatta alla kända offer för brott mot liv, och 2) uppgifter, om vilka man kan sluta sig till att de endast omfatta en del av totalantalet offer för dessa brott. I min undersökning över brottsligheten mot liv och misshandelsbrottsligheten har jag funnit, att utom Finland, Serbien, Bulgarien, Italien och Chile höra till den förra kategorin, medan Rumänien, Grekland, Spanien och U. S. A. sannolikt böra hänföras till den senare. Emedan statistiken för de sistnämnda länderna kan ge en falsk bild av offrens fördelning enligt kön, måste de här lämnas å sido. Av följande förteckning framgår det procentuella antalet kvinnliga dödsoffer i de förstnämnda länderna med stor frekvens med avseende på brotten mot liv. Årtalen inom parentes ange den tidrymd beräkningarna hänföra sig till.

Finland (1921—1926)	4 %
Serbien (1901—1908)	8 »
Bulgarien (1903—1912)	5 »
Italien (1913—1924)	9 »
Chile (1922—1925)	9 »

Efter detta komma vi till länder med liten brottslighet mot liv. Uppgifter om offrens kön kunna framläggas för Sverige, Norge,

Danmark, Preussen, England med Wales, Schweiz och Japan. Av dessa länder är Japan det enda landet med ofullständiga uppgifter om antalet brottsoffer och kan därför inte beaktas här.

Förteckningen över procenttalen kvinnliga offer för brott mot liv i länder där frekvensen av dessa brott är låg, får sålunda följande utseende:

Sverige (1915—1924)	22 %
Norge (1915—1924)	18 »
Danmark (1920—1926)	38 »
Preussen (1920—1925)	28 »
England med Wales (1917—1926)	48 »
Schweiz (1917—1926)	32 »

På grund av det ovanstående kunna vi konstatera att procenttalet kvinnliga brottsoffer i länder med stor frekvens i fråga om brott mot liv håller sig under 10, medan det i länder med liten motsvarande frekvens pendlar mellan 20 och 50.

Den *dynamiska* lagen har följande lydelse:

Om frekvensen av brott mot liv i ett givet land ökas, hänför sig ökningen till antalet manliga brottsoffer och omvänt: om frekvensen av brott mot liv i ett givet land minskas, hänför sig minskningen till antalet manliga brottsoffer.

Den i det första avsnittet av denna artikel anförda sammanställningen ger jämte diagrammen III och IV för Finlands vidkommande bevismaterial till första delen av denna lag.

Antalet dödsoffer i Finland var under åren 1878—1898 2.80 per 100 000 invånare, under åren 1899—1904 3.14 och under åren 1905—1913 5.04. Relativtalen för de manliga dödsoffren voro 4.87, 5.47 och 8.78, för de kvinnliga åter blott 0.79, 0.85 och 1.34 per 100 000 invånare. Under åren 1914—1916 var antalet dödade per 100 000 invånare 3.57 och under åren 1920—1932 8.42; under den förra perioden var det manliga relationstalet 5.83 och det kvinnliga 1.33, under den senare voro motsvarande relationstal 15.60 och 1.42.

Också för Italien finnes det bevismaterial för åren 1913—1924. De dödade människans och kvinnornas antal per 100 000 invånare var följande.¹⁰

¹⁰ Antalet offer för barnamord ingår i dessa tal, men då antalet sådana t. ex. under åren 1917—1924 blott varierade mellan 1 och 5, kan detta icke verka störande på resultatet.

År	Män	Kvinnor	År	Män	Kvinnor
1913	5.95	1.05	1919	7.47	1.53
1914	6.50	1.27	1920	12.97	1.62
1915	5.99	1.32	1921	13.13	1.84
1916	4.23	1.00	1922	11.61	1.68
1917	4.92	1.00	1923	8.16	1.77
1918	4.31	1.14	1924	7.96	1.56

Medan antalet manliga offer under åren 1919—1921 kraftigt ökades, höll sig antalet kvinnliga offer under denna tid mellan 1.53 och 1.84.

I fråga om de uppgifter för Finland, Italien och Sverige, som belysa senare delen av denna lag, hänvisas till föregående avsnitt. Då antalet dödsoffer i Finland från 5.04 under perioden 1905—1913 minskades till 3.57 under perioden 1914—1916, minskades relationsstalet för männen, taget särskilt för sig från 8.78 till 5.83, medan motsvarande tal för kvinnorna förblev så gott som oförändrat (1.34—1.33). Under förbudslagstiden 1920—1932 var det relativa antalet dödsoffer 8.42, men under den tid den nya alkohollagstiftningen har varit gällande minskades det till 4.69. Det speciella talet för manliga brottsoffer minskades härunder från 15.60 till 7.75, medan relationstalet för kvinnliga ökades en aning (1.42—1.73).

I fråga om Italien fäster man sig vid att medan relationstalet för de dödade männen minskades från 13.13 år 1921 till 7.96 år 1924 höll sig motsvarande tal för kvinnorna mellan 1.84 och 1.56.

Talen för Sverige (se sammanställningen på sid. 9) utvisa en jämn minskning under tidrymden 1881—1940. Totalantalet dödade per 100 000 inv. minskade från 0.90 till 0.49. Relationstalet för männen sjönk från 1.46 till 0.60, medan motsvarande tal för kvinnorna, som i början av perioden var 0.37, i slutet av den var 0.38.

Exemplen utvisa att utvecklingen i allmänhet i fråga om antalet kvinnliga offer är jämn och lugn, såväl vid kraftiga växlingar i frekvensen av brott mot liv, som vid ett långsamt avtagande av den. Växlingarna avspeglar sig fullt tydligt endast i antalet manliga offer.

Denna företeelse är betingad av att kvinnan lever i en delvis annan och fredligare miljö än mannen och att denna miljö i långt mindre grad är underkastad förändringar än den som mannen lever i.

De här framlagda lagarna få sin betydelse, då uppgifterna om brottsligheten i ett visst land äro bristfälliga. Vi veta att Albanien

och Kaukasien höra till de länder där frekvensen av brotten mot liv är hög, men vår kunskap är begränsad till detta. På basen av den statistiska lagen kunna vi dock fastslå, att blott en obetydlig procent av offren för brotten mot liv i dessa länder utgöres av kvinnor. I länder med obetydlig brottslighet mot liv är förhållandet det rakt motsatta, i dem kan antalet kvinnliga offer närma sig motsvarande tal för männen.

Den dynamiska lagen åter har sin betydelse som indikator för utvecklingsriktningen, då man har att klarlägga, hur antalet offer för brotten mot liv fördelar sig enligt kön vid tilltagande eller avtagande brottsfrekvens.

Dessa lagar hänföra sig icke blott till antalet offer för brott mot liv, utan kunna tillämpas också på rättsstatistikens uppgifter om män och kvinnor som ha åtalats och som sakfällts för dylika brott. Härigenom ökas deras kriminologiska betydelse i hög grad. Man bör dock hålla i minnet, att rättsstatistikens uppgifter om brotten mot liv innehålla material av delvis annan art än de uppgifter om dödade personer i dödsorsaksstatistiken som har behandlats här ovan. I den sistnämnda är det fråga om offren för brotten mot liv, m. a. o. om fullbordade brott, i den förstnämnda åter om förövarna av uppdagade brott eller om personer som misstänkas ha begått sådant brott, i den mån de inför domstol ha åtalats eller sakfällts för dessa brott. Mellan antalet personer och antalet brott kan en ansevärd differens förekomma: flera personer kunna vara delaktiga i samma brott och en och samma person kan ha förövat flera brott. Vidare omfatta uppgifterna i rättsstatistiken icke blott fullbordade brott utan även försök. Dessutom är det att märka, att uppgifterna om sakfällda personer i sig innefatta icke blott den för själva gärningen dömda personen utan också de personer, som ha straffats för anstiftan av och medhjälp vid brottet.

I rättsstatistikens uppgifter om antalet personer, som ha åtalats, och om personer, som ha sakfällts för brott mot liv, ingå många störande faktorer. Emellertid bli tillfälligheterna eliminerade, då tillräckligt stora absoluta tal anföras, och lagbundenheten framträder fullt tydligt liksom fallet är i fråga om antalet offer för brott mot liv.

I rättsstatistiken meddelas långt oftare uppgifter om antalet män och kvinnor, som ha blivit åtalade och sakfällda för brott mot liv än uppgifter om brottsoffrens kön meddelas i dödsorsaksstati-

stiken. Det är därför viktigt, att efter den företagna granskningen av det rättsstatistiska materialet kunna konstatera alldeles likadana lagbundenheter, som de, som här ovan behandlats. Detta har ej av forskningen tidigare observerats eller ens kunnat observeras, emedan våldsbrottslighetens frekvensförhållanden icke tidigare undersökts metodiskt och i större utsträckning. Jag har nämligen också här kunnat fastslå, att de båda köns andel i frekvensen av brott mot liv i ett givet land städse är betingad av brottsfrekvensens volym.

Två lagar, en *statisk* och en *dynamisk* belysa närmare innebörden av denna regel:

Den *statiska* lagen lyder sålunda: I länder där frekvensen av brott mot liv är stor, är kvinnornas andel liten och omvänt: i länder där frekvensen av brott mot liv är liten, är kvinnornas andel långt större än i länder med stor brottsfrekvens.

Den *dynamiska* lagen har följande lydelse:

Om frekvensen av brott mot liv i ett givet land är stadd i ökning, hänför sig ökningen huvudsakligen till antalet brottsliga män och omvänt: om frekvensen av brott mot liv i ett givet land håller på att minskas, hänför sig minskningen till antalet brottsliga män.

Bristen på utrymme hindrar mig att lägga fram bevismaterial för lagbundenheterna med avseende på brottslingarna; i min uppsats »Om könet som kriminalitetsfaktor vid våldsbrott», publicerad i »Nordisk Tidsskrift för Strafferet» år 1937 (sid. 111—116) ingår sådant material, till vilket jag här hänvisar. Också dessa lagar äro av vikt, då det gäller att komplettera bristfälliga statistiska uppgifter om antalet brott mot liv i olika länder.

Dessa lagbundenheter grunda sig på det faktum, att kvinnornas brottslighet med avseende på brott mot liv är bildlikt talat en konstant storhet, som i allmänhet håller sig vid samma nivå också om männens brottslighet kraftigt till- eller avtar. Det är uppenbart att denna företeelse ytterst betingas av männens och kvinnornas olika biologiska egenskaper.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Det svenska statsskickets utveckling efter 1936. Professor Nils Herlitz har i mars detta år

utgivit tredje upplagan av sin välkända och nyttiga handbok: Grunddragen av det svenska statsskickets historia (1928). En andra upplaga utkom 1936. Enligt förordet till tredje upplagan, daterat i juni 1945, har endast ett fåtal ändringar i texten företagits. Det är sådana som äro föranledda dels »av tidigare misstag och onöjaktigheter», dels »av nyare forskning eller av den politiska och offentligrättsliga utvecklingen efter 1936». En sammanfattning av ändringar eller rättare sagt tillägg av den tredje och sista av dessa typer meddelas här. Det är med andra ord en kortast tänkbara framställning av Herlitz' syn på det svenska statsskickets utveckling under de senaste tio åren.

Först och främst märkes då på författningsändringens område borttagandet av valbarhetscensus till första kammaren (vilket ju skedde redan 1933), och det förhållandet, att rösträttsåldern vid landstingsmannavalen 1937 blev densamma som vid andrakammar- och stadsfullmäktigeval; allt av Herlitz betecknat som ytterligare steg »till utplånande av skiljaktigheterna mellan kamrarna». Rösträttsålderns sänkning till 21 år, först vid kommunala val (1941), därefter vid andrakammarvalen (1945), har däremot icke omnämnts, ej heller en så typisk »demokratiserande» författningsändring som att fattigvårds- och konkursstrecken avskaffats.

Vi följa Herlitz' disposition. Under rubriken »Partiväsendet» förekomma följande nyheter (under åren närmast före andra upplagan): de liberalas och frisinnades återförening och uppkomsten av folkpartiet 1934, högergruppernas i vardera kammaren förening till riksdagens högergrupp 1935 samt att Allmänna valmansförbundet omdöpts till högerns riksorganisation.¹

Vidare konstaterar författaren att partiernas jämviktssystem under tiden efter 1918 års första-kammar-reform avlöste »den av 1866 års riksdagsordning etablerade jämvikten mellan kamrarna». Svårigheten att bringa riks-

¹ Ett i båda tidigare upplagorna förefintligt mindre fel kvarstår alltså, nämligen uppgiften att Bondeförbundet skulle ha bildats år 1917. I själva verket bildades Bondeförbundet 1913 och deltog i andrakammarvalet 1914 i två valkretsar. Jordbrukarnas riksförbund bildades den 6 februari (årsdagen av bondetåget) 1915. Båda dessa partier deltog i andrakammarvalet 1917 och erhöles tillsammans 12 mandat. De båda partierna sammanslogos till ett parti: Bondeförbundet, på sommaren 1921. (E. Thermanius: Riksdagspartierna, s. 966—75.)

dagsbeslut till stånd var tidigare olikheten mellan kamrarna. Hädanefter gäller det att söka nå enighet mellan så många partier ätt en absolut majoritet uppnås. Huru härvid tillgått knappast ens antydes; dock erinrar författaren om det socialdemokratiska partiets framväxt till de båda kamrarnas starkaste och numera såsom majoritetsparti alltigenom dominerande maktfaktor.

Under rubriken »Riksdagens verksamhetsformer» noteras tillkomsten av ett utrikesutskott 1937. Vidare påpekas, att utskottspersonalens stabilitet ökats genom partiväsandets konsolidering och införande av proportionella val till utskotten. Som den viktigaste nyheten framhålles att tiden för riksdagens sessioner avsevärt ökats och nu kulminerat i och med förekomsten av s. k. höstriksdagar. Beträffande riksdagsbeslutens fattande understrykes, att under andra världskriget många avgöranden träffats genom underhandlingar mellan partigrupperna inom riksdagen eller partiledarna — på ett sätt som erinrar om »de formlösa förhandlingar mellan inflytelserika män, som i äldre tider ansågos kunna ersätta formliga beslut», en på sitt sätt intressant och fyndig jämförelse, vars räckvidd dock naturligtvis ej får överdrivas.

I fråga om riksdagens befogenheter erinrar författaren om hur statsregleringen under de senaste årtiondena »befunnit sig i en oavslutlig omvandling» och framförallt att den gamla grundsatsen om jämvikt mellan inkomster och utgifter övergivits. Icke heller förekommer längre en enda för budgetårets ingång beslutad riksstat, utan tilläggsstater av betydande omfattning tillkomma därutöver. De gamla s. k. kreditiven ha försvunnit och ersatts av beredskapsstater: »i kraft av sådana har konungen kunnat, nära nog obunden av riksdagens anslagsbeslut», reglera utgifterna för försvaret under krigsåren.

I samband med framställningen av riksdagens »opinionsyttringar», d. v. s. pekpinar av sådant slag som sedan länge förekomma i utskottsbetänkanden o. dyl., vilka »mången gång faktiskt uppfattas som rättesnören för förvaltningen» påpekar Herlitz, att motsvarande betydelse i våra dagar stundom anses böra tillmätas uttalanden i riksdagen av partiledarna och andra prominenta riksdagsmän.²

Beträffande statsrådets organisation noteras tillkomsten av ett folkhushållningsdepartement 1939, ökningen av antalet konsultativa statsråd och slutligen att departementsindelningen efter 1941 regleras av regeringen själv. På sid. 262 understryker författaren, att statsrådet alltjämt rättsligt sett verkar som konungens rådgivare. »Endast i mycket begränsad omfattning har formlig beslutanderätt blivit åt dem överlåten.» Å sid. 265 framhåller han dock i en tillagd mening att en alltmera utpräglad faktisk ministerstyrelse utvecklats. Vidare förklarar han samlingsregeringen 1939—1945 vara ett undantag från tidigare kring fixerade politiska program samlade parti-regeringar, men påpekar samtidigt att även denna regering hade sitt låt vara begränsade program och visade god sammanhållning kring detta.

I slutet av avdelningen om riksdagens förhållande till statsrådet har författaren tillagt en kort framställning av regeringsbildningarna efter 1932,

² Måhända hade även det 1938 tillskapade institutet »enkla frågor» bort omnämnas, exempelvis vid redogörelsen för interpellationsinstitutet (s. 257).

varvid han särskilt accentuerat, att det tillväxande socialdemokratiska partiet kommit att utgöra »ett stabilt underlag för regeringsbildningen». I sammanhang härmed har han lämnat en kort och koncis redogörelse för det svenska regeringsbildningssystemet.

»Då situationen visat hän på ett visst parti eller en viss partigruppering såsom underlag för regeringsbildningen, har därmed också i regel ansetts klart, åt vem statsministerposten bort anförtros. Konungen har merendels ej haft annat val än att erbjuda den åt ledaren för vederbörande parti; endast med honom i spetsen har erforderligt stöd från riksdagens sida kunnat påräknas. En mer eller mindre utpräglad ställning av partiledare hava, med undantag för åren 1914—17 och 1920—21, samtliga statsministrar efter 1905 intagit. Åt den, som sålunda utpekats av den riksdagspolitiska situationen, ger konungen, i anknytning till redan under Oscar II:s tid utvecklad praxis, i uppdrag att 'bilda regering', d. v. s. föreslå innehavare av övriga statsrådsposter. I regel blir detta förslag accepterat av konungen. Förslagen tillkomma mången gång efter överläggningar inom vederbörande partiledningar; deras och den blivande statsministerns inflytande har inom olika partier visat sig olika starkt, liksom det också växlat efter olika personliga förhållanden.»

Motsvarande skildring av regeringens förhållande till riksdagen bör här lämpligen återgivas. Tillsammans utgöra dessa båda stycken — om uttrycket må tillåtas — den nu förefintliga handboksmässiga framställningen av den svenska parlamentarismens innebörd och teknik. Författaren betonar därvid för det första, att

»det 'förtroende', som kommit regeringarna till del från riksdagens sida, tagit sig uttryck däri att deras förslag blivit godtagna av riksdagen och att beslut i strid med deras vilja uteblivit. Detta har till dels varit en naturlig följd av samstämmigheten mellan regering och riksdag, men delvis också berott på den auktoritet regeringen, stundom under öppet eller outtalat hot om demission, kunnat utöva. Regeringarnas möjligheter att sålunda påverka riksdagens verksamhet hava naturligtvis varit mycket växlande, beroende dels på det inflytande de ägt inom sina partier, dels på dessa partiers styrka. De minoritetsregeringar, som särskilt förekommo under 1920-talet, hade icke på långt när samma inflytande som senare majoritets- och samlingsregeringar; de hade icke sådant parlamentariskt underlag att de utan hänsyn till andra partier kunde diktera riksdagens beslut. Partisplittningen bidrog i så måtto till att ej blott vidmakthålla jämvikten inom riksdagen ... utan också motverka maktens koncentrerings hos regeringen. Efter 1936 har det sällan inträffat, att regeringen i viktigare frågor behövt lida motgångar i riksdagen. Dennes beslut äro i stort sett ej uttryck för en vilja, som divergerar från regeringens. I samma riktning verkar — oavsett det politiska förhållandet mellan regering och riksdag — den omständigheten, att riksdagen fått allt svårare att bemästra sitt oavlåtliga ökade arbetsmaterial; i allt större utsträckning har den blivit hänvisad till att utan närmare granskning acceptera regeringens förslag.»

»För det andra», förklarar han, »har riksdagen icke gentemot regeringar, som ägt dess förtroende, varit lika angelägen som tidigare att hävda sin beslutanderätt. Särskilt under det andra världskriget (1939—45) har denna tendens varit påtaglig. Regeringen har under denna tid opåtalat kunnat utöva 'ekonomisk lagstiftning' i en omfattning som dessförinnan varit otänkbar. Av riksdagens makt beträffande traktater med främmande makter har det icke kunnat göras allvar. Genom 'fullmaktslagar' av den mest vittgående karaktär har regeringen be- myndigats att förfoga över medborgarnas arbetskraft och egendom, reglera prisutvecklingen m. m. Anslag till väldiga belopp hava anvisats utan att riksdagen närmare bestämt deras ändamål o. s. v.

När detta skrives (vid krigets slut 1945) låter det sig ännu icke be- dömas, om den maktkoncentration i regeringens hand, som den senaste tiden medfört — och som i många andra länder varit en konse- kvens av parlamentarismens genomförande — kommer att fullföljas, eller om den svenska riksdagens djupt rotade och ännu ingalunda för- gåttna självständighetstraditioner komma att göra sig starkare gäl- lande än nu.»

Författaren kommer så, under rubriken »Förvaltningens omdaning», in på den nu centrala frågan om statsverksamhetens och den kommunala förvalt- ningens expansion. Redan i tidigare upplagor har han nogsamtt framhållit detta drag i vår tids historia, närmare bestämt »efter mitten av 1800-talet». Han tillägger nu det allmänt kända faktum, dels att socialdemokratin, i vars åskådning ligger »krav på djupgående statsingripanden», härvidlag varit en pådrivande kraft, dels det nödtvång till en stramare förvaltning för över- vinnande av krisartade förhållanden, som de båda världskrigen medfört. Beträffande de i alla medborgares liv utomordentligt kännbara statsingri- pandena erinrar han i en talande jämförelse om vad 1600-talets krig betytt för det svenska statslivets utveckling.

I tidigare upplagor har författaren konstaterat att den liberala tron på möjligheten att låta näringslivet regleras av de ekonomiska krafternas fria spel ej kunnat förverkligas. Han tillägger nu, att den tekniska och ekono- miska utvecklingen framtvungit en ständigt vidgad kontrollverksamhet från statens sida »i de anställdas intresse, till tryggande av produktionslivets planmässighet, till reglering av prisbildning o. s. v.». Delvis i detta samman- hang ehuru på annan plats framhålles det nya lekmannainslaget i förvalt- ningen, nämligen vid uppräknig av vissa om så må sägas »socialt betonade» statliga organ, arbetsrådet och arbetsdomstolen, försäkringsrådet o. s. v. I detta sammanhang erinras även och framförallt om de båda krigstidernas välkända »kristidskommissioner».

Om två särskilda fall av statsverksamhetens ansvällning erinrar förfat- taren, då han för det första talar om de statsägda eller statsdirigerade bo- lagen (sid. 277, 294), d. v. s. — jämte de i tidigare upplagor nämnda — Tobaks- monopolet och Vin- och Spritcentralen även om Svenska Spannmåls A.B. samt, utan namns nämnande, om av staten drivna banker, industrier och lotterier. För det andra konstaterar han försvarets öerhörda ansvällning och uppräknar (sid. 282), som ett tillägg till den långa listan på centrala verk, de nu tillkomna under fjärde huvudtiteln.

I detta sammanhang må nämnas uppgiften om att de flesta nyinrättade ämbetsverken ha organiserats efter byråsystemet, och att alltså kollegiala arbetsformer endast i ringa utsträckning förekomma. Då Herlitz uppräknar eller antyder de nytillkomna kommissioner och nämnder, som tillsatts för att lösa arbetsmarknadsproblemen resp. handhava jordbruksregleringen, och framför allt »kristidskommissionerna», tillfogar han, att ehuru på dessa vägar riksdagsmän och andra »inom partiväsendet och organisationsväsendet verksamma krafter vunnit insteg inom statsförvaltningen» man likväl icke kan »tala om någon mera genomgripande politisering av denna». Konklusionen blir den uppenbarligen med prisvärd försiktighet formulerade satsen: »Partisynpunkter spela alljämt på det hela taget ingen roll vid tjänstemannapersonalens rekrytering.»

Under rubrikerna »Kommunalförvaltning» och »Rättskipning» utgöra nyheterna huvudsakligen rent konkreta tillägg. Beträffande de första möta vi sålunda — en passant — vägdistrikten, försvunna vid vägväsendets förstatligande 1943, och regeln för obligatoriska kommunalfullmäktige i kommuner med över 700 inneånare från 1938. I det senare fallet förekomma tillägg blott rörande de nya hovrätterna och 1942 års beslut om en ny rättegångsbalk.

I avsnittet om »Nya organisationsformer i den offentliga förvaltningens tjänst» har författaren ytterligare utbyggt sin framställning rörande de s. k. stora organisationerna. Han framhåller här särskilt, hurusom dessa organisationer, ehuru icke utrustade med rättslig tvångsmakt, i många fall utöva »avsevärd faktisk makt» över sina medlemmar, bland annat så, att anslutning i vissa fall praktiskt taget är obligatorisk. »I många fall ha de (organisationerna) också förvärvat en sådan faktisk monopolställning på näringslivets eller arbetsmarknadens område att den lagfästa näringsfriheten faktiskt stannat på papperet». Som exempel nämnas fackföreningsrörelsen och arbetsgivarnas sammanslutningar. Deras överenskommelser på 1930-talet spela enligt författaren rollen av en på frivillighetens grund tillkommen lagstiftning. Vidare framhåller han den starka ställning som på senare tid vunnits av jordbrukarnas föreningsrörelse och hurusom stödåtgärderna åt jordbruket (från 1930-talet) skötas av jordbrukarnas egna kooperativa organisationer.

Slutligen understryker Herlitz, ehuru kanske dock icke i nog kraftiga ordalag, den utomordentligt stora roll som organisationsväsendet i Sverige kommit att spela särskilt under det andra världskriget. Representanter för olika organisationer ha delegerats till kristidskommissionerna. Vissa delar av folkförsörjningen och den ekonomiska politiken ha utformats genom överenskommelser med näringslivets organisationer »ofta så att dessa övertagit handhavandet av uppgifter, som eljest skulle tillkommit statens organ». Som det mest påfallande exemplet anföras 1942 års överenskommelser om lönestopp, varvid riksdagen icke behövde medverka. »Icke utan fog», säger författaren, »talar man i detta nu (1945) om ett framträdande drag av korporativism i det svenska samhället». I själva verket kunde här väl hava tilllagts, att organisationerna vid vissa tillfällen visat sig äga en sådan styrka, att staten förhandlat med dem snart sagt som med jämställda parter.

Edvard Thermanius.

»Småtteriet» Under vårsessionen vid årets lagtima riksdag hade den 15 i riksdagen febr. väckts 651 motioner i riksdagen, varav 253 (38,86 %) i Första och 398 (61,14 %) i Andra kammaren. Proportionen är ungefär den vanliga. A.K. har med sina 80 flera ledamöter ingen svårighet att »hålla distansen». Emellertid pågår, som bekant, avlämnandet av motioner under så gott som hela riksdagen eller så länge K. Maj:t anser sig oförhindrad att framlägga nya propositioner på riksdagens bord, och därvidlag synas på de senaste åren praktiskt taget alla hämningar ha försvunnit. I år lämnades sålunda de sista propositionerna i slutet av maj med nummer något över 300-talet. Som en följd därav hade den 5 juni i bägge kamrarna lämnats 925 motioner, varav 367 (39,68 %) i Första och 558 (60,32 %) i Andra kammaren. Proportionen var, som synes, ungefär densamma som i februari.

Om man låter de 651 motionerna, som alltså voro avlämnade den 15 febr., bilda underlaget för en närmare undersökning, visar det sig, att pensionsärenden i F.K. lade beslag på 9,49 % (24 mot.) och i A.K. på inte mindre än 16,83 % (67 mot.), vilket för hela riksdagen gör 13,98 % (91 mot.). Löneärenden av olika natur utgjorde i F.K. 13,44 % (34 mot.) och i A.K. 10,05 % (40 mot.), vilket för hela riksdagen gör 11,37 proc. (74 mot.). Det visar sig vidare, att pensions- och löneärenden i riksdagen tillsammans upptogo 25,35 %, d. v. s. 165 nummer, en dryg fjärdedel, av hela »motionsfloden». I F.K. voro siffrorna 58 motioner (22,93 %) och i A.K. 107 motioner (26,88 %).

Översikt av motionsmaterialet den 15 febr. 1946.

Ämnesområde	I kammaren		II kammaren		Riksdagen	
	Antal motioner	% av antalet	Antal motioner	% av antalet	Antal motioner	% av antalet
Pensionsärenden	24	9.49	67	16.83	91	13.98
Lönefrågor	34	13.44	40	10.05	74	11.37
P. + L.	—	—	—	—	165	25.35
Jordbruk	68	26.88	95	23.87	163	25.04
Sociala frågor	21	8.30	53	13.32	74	11.37
Skolväsende	22	8.70	42	10.55	64	9.83
Allm. syftning (»riksbet.»)	29	11.46	17	4.27	46	7.07
Finans- och skattefrågor	17	6.72	19	4.77	36	5.53
Lagfrågor	6	2.37	26	6.53	32	4.92
Näringsfrågor	10	3.95	12	3.02	22	3.38
Priskontroll, oms.	10	3.95	12	3.02	22	3.38
Försvarsfrågor	10	3.95	12	3.02	22	3.38
Tjänstemannafrågor	2	0.79	3	0.75	5	0.77
Summa	253	100	398	100	651	100

Dessa siffror äro av ett ganska stort intresse. De visa, som sagt, att över en fjärdedel av motionerna i riksdagen vid den här angivna tidpunkten hänförde sig till medborgarnas rent personliga förhållanden. Det är uppenbart, att dessa 165 motioner under behandling i utskott och kammarplena

tynga riksdagens arbete. En talare uttryckte under årets vårsession en stilla förhoppning, att ärenden av denna natur antingen i framtiden borde avgöras i departementen eller, i tillämpliga delar, i bankoutskottet. Denna tanke var för visso icke ny. Den är emellertid värd att begrundas i samband med eventuella överväganden, då det gäller en »nyordning» av riksdagens arbetsformer.

Önskemål av denna art äro ej enastående för svenska parlamentariska förhållanden. De dyka upp i alla parlament, som känna drunkningssymptom inför skyldigheten att behandla smått och stort under arbetstyngda plena. Man erinrar sig den långdragna men resultatlösa debatten om dessa ting i den tyska Weimarrepublikens författningsdiskussion, kanske främst rikminister E. Schiffers (demokrat) förslag från januari 1921. Enligt detta borde riksdagens president vid sin sida ha ett utskott på 28 medlemmar, inom vars kompetensområde borde falla att avgöra, vilka av inlämnade motioner, som innehölle ledande grundsatser och stora linjer, och vilka, som rörde sig om detaljer. De förra borde gå direkt till plenum och där diskuteras och avgöras, de senare till utskott för att diskuteras och, med förbigående av plenum, också avgöras. Plenum skulle dock bibehålla rätten att förklara av utskotten antagna lagar ogiltiga. Ingen riksdagsman borde få rätt att anteckna sig för mera än en motion eller interpellation under en session. Debatten om detta uppslag präglades med rätta av starkt kritiska tongångar. Man tog antingen avstånd från det föreslagna »kommittéenväldet» eller vände sig mot anonymiteten i en lagstiftning, som tillkommit efter dylika riktlinjer. Att tankegången är helt främmande för svensk politisk och parlamentarisk praxis behöver ej här särskilt betonas.

Liknande uppslag finner man emellertid även i den franska tredje republikens debatt på detta område, och ännu flera exempel torde kunna införas ur andra västeuropeiska demokratiers parlamentariska diskussion.

För vår del vilja vi ifrågasätta, om det ej vore tänkbart att låta pensions- och lönefrågor av mera detaljerad natur försvinna från riksdagens föredragningslistor. Riksdagens kontroll över detta område kunde utövas av konstitutionsutskottet i samband med dess granskning av statsrådsprotokollen. Detta utskott skulle därmed erhålla en betydelsefull funktion, lagd till de tidigare, vilken skulle bidra till att giva det en ökad tyngd i riksdagsarbetet, varav det av kända skäl torde vara i behov. För »oppositionen» borde det i så fall vara angeläget att på detta område vaksamt följa regeringens politik. Om nämligen regeringen skulle givas rätt till avgörande beslut i dylika frågor, föreligger potentiella möjligheter till missbruk i form av politisk nepotism m. m. En motsvarande kontroll över det riksdagsutskotts likartade verksamhet, vilket kunde komma i fråga, ter sig likaledes av här antydda skäl nödvändig. Konstitutionsutskottet kunde möjligen även i ett sådant sammanhang ha en uppgift att fylla. Problemet är emellertid icke fullt så enkelt, som ett första påseende synes ge för handen.

Om vi åter kasta en blick på den här tidigare återgivna Översikten, är det påfallande, att våra riksdagsmotionärer i så hög grad stå att söka bland dem, som ha anknytning till vår modernäring. I F.K. hade vid den angivna tidpunkten i år väckts 68 motioner (26.88 %), vilka berörde jordbruket, och i A.K. 95 (23.87 %). För hela riksdagen gör detta 163 motioner (25.04 %).

Denna siffra måste sägas vara hög, om man erinrar sig, att jordbrukets representanter i riksdagen utgöra ungefär en tredjedel av hela antalet ledamöter. Aktiviteten är alltså inom denna yrkesgrupp aktningvärd. Den är också ett uttryck för den politik i självhåvdelsens tecken, som näringen i vår tid är tvingad att föra på grund av den förändrade yrkesgrupperingen inom folket samt den demografiska och ekonomiska förskjutning, som under senaste årtionden ägt rum.

Motionärerna ha likaledes i hög grad sin uppmärksamhet riktad på de sociala frågorna. I F.K. väcktes inom detta ämnesområde 21 motioner (8.30 %) och i A.K. 53 (13.32 %), vilket för hela riksdagen gör 74 motioner (11.37 %). Skolväsendet kan i viss mån sägas täcka ett angränsande område. I F.K. väcktes 22 motioner (8.70 %) och i A.K. 42 (10.55 %) samt i hela riksdagen alltså 64 motioner (9.83 %) med motiv från detta verksamhetsfält.

Det torde i övrigt icke vara nödvändigt att i texten kommentera det siffermaterial, som redovisas i tabellen. Inom området för de sjunkande procent-siffrorna finna vi emellertid de stora riksdagsfrågorna, de, som ge färg åt vårt politiska liv och föranleda de största motsättningarna. Här har den enskilde riksdagsmannen som motionär mindre att komma med. Här framträda kollektiviteterna, partierna, i slutna formationer. Det ligger till sist i sakens natur, att en redovisning av den art, som här lämnats, vad indelningsgrunden angår, måste bli färgad av subjektiva synpunkter. Likväl torde siffermaterialet giva en ganska god uppfattning om de huvudlinjer, som det i dagens läge kan vara av intresse att få en föreställning om.

Det kvarstående intrycket blir alltså, att pensions- och löneärenden, i det senare fallet bl. a. även innefattande förslag om olika befattningshavares placering i lönegrad och löneklass m. m., intaga en oproportionerligt stor plats på den parlamentariska önskelistan. Den kungl. kommitté, som enligt konstitutionsutskottets förslag vid årets riksdag eventuellt tillsättes för att avgiva nytt förslag om en reform av riksdagens arbetsformer, har anledning att bland mycket annat även upptaga härmed sammanhängande problem till allvarlig begrundan. En attack mot »småtteriet» i riksdagens motionsarbete vore på sin plats och skulle måhända inbringa mera till fromma för effektiviteten och därmed tidsvinsten än man är benägen att tro.

Erik Arrhén.

Betänkande med förslag till förordning om Alltifrån 1873 har förordnallmänt kyrkomöte m. m. S. O. U. 1946: 32. ningen om allmänt kyrkomöte utsatts för kritik, och åtskilliga förslag till ändring i vissa punkter ha framförts. De gällde dels kyrkomötets sammansättning, främst då frågorna om representationens storlek och om valsättet, dels arbetssättet. År 1944 anhöll riksdagen i skrivelse till K. Maj:t (nr 179) om utredning och förslag till ändrade grunder för kyrkomötets sammansättning i huvudsaklig anslutning till vad K.U. anfört i anledning av en motion (I: 230). S. å. tillsattes sju sakkunniga, vilka i mars 1946 framlade sitt ovan angivna betänkande.

De sakkunniga framhålla, att en reformering av kyrkomötets sammansättning och arbetssätt är ett allmänt önskemål, väl motiverat av utvecklingen inom såväl samhällslivet överhuvud som inom kyrkan. Frågan om den

rätta proportionen mellan präster och lekmän har ofta ställts under debatt. De sakkunniga anse, att lekmännen böra äga högre antal representanter än prästerna. En större ökning av de förstnämndas antal avvisas emellertid på, som det synes, goda grunder; och man stannar vid den måttliga ökningen från 30 till 48. Från valbarhet som lekmanombud föreslås att präster skola undantagas.

I fråga om sättet för val av lekmanombuden visar de sakkunnigas utredning, att svårigheterna med ett direkt valsätt, vilket vid flera tillfällen tidigare påyrkats, äro så gott som oöverkomliga. Det finns ingen »färdig» organisation, som kan omhänderha kandidatnomineringen, och själva valförrättningens ordnande möter stora svårigheter. En anknytning av denna till andra val anses svårigen kunna ske, och kostnaderna för separata kyrkomötesval, ca. 200.000 kr., äro alltför höga. Därjämte är antalet ombud, som skall väljas, så litet, att valkretsarna måste göras mycket stora, vilket knappast kan tänkas befördra välmännens intresse för kandidatnomineringen och valet. De sakkunniga förorda därför, att indirekta val skall bibehållas.

Mot gällande valsätt har framför allt anförts, att deltagandet i valen av elektor inför kyrkostämmans ordförande alltid varit mycket litet och att rätten för alla församlingar att oavsett folkmängden utse en elektor givit de många småförsamlingarna en dominerande övervikt bland elektorerna. De sakkunniga föreslå, att valet skall ske av kyrkofullmäktige eller, där sådana saknas, av kyrkostämman. På så sätt erhålles i de församlingar, där fullmäktige finnas, en fast, representativ väljarförsamling.

Att samtliga församlingar oberoende av folkmängden skola utse en elektor anse de sakkunniga olämpligt och ägnat att ge elektorsförsamlingen en föga representativ sammansättning, varför de förorda, att folkrikare församlingar skola få välja flera elektorer. Så är förhållandet i fråga om val av pastoratsombud för utseende av ledamot och suppleant i domkapitel. De sakkunniga förorda, att församlingarna skola utse en elektor för varje fullt tal av 5000 inv., varigenom ett stort antal städer och stadsliknande samhällen med en befolkning sysselsatt inom handel och industri kunna göra sig mera gällande i förhållande till de många småförsamlingarna än vad nu är fallet. Landsbygdsförsamlingarna komma emellertid även med denna ordning att i förhållande till folkmängden bli överrepresenterade, något som dock kommer att bli mindre framträdande efter en ny kommunindelning.

Stiften äro nu indelade i valdistrikt för valen av ombud till kyrkomötet, och detta anse de sakkunniga alltjämt böra vara fallet men föreslå, att i alla stift, utom Visby, lands- och stadsförsamlingar föras till skilda valdistrikt för att bereda städerna mera rättvisa.

Ombudens antal inom varje stift föreslås skola bero av folkmängden, så att varje stift utom Visby erhåller det antal ombud, som svarar mot förhållandet mellan folkmängden i stiftet och riksvalkvoten. Om med detta förfaringssätt icke 47 ombud väljas, skola de stift, som äga största folkmängdsöverskottet, utse ytterligare ett ombud, vartill kommer ett från Visby stift.

F. n. äro samtliga biskopar självskrivna ombud i kyrkomötet, och de sakkunniga anse ingen anledning föreligga att föreslå ändring häruti. Även de teologiska fakulteternas rätt att vardera välja två ombud föreslås oför-

ändrad. I valet av prästerliga ombud för stiftet deltaga nu alla inom vederbörande distrikt kyrkoskrivna, till prästämbetets utövning berättigade prästmän, och de sakkunniga finna ingen anledning att föreslå någon ändring häruti. Valbara äro emellertid nu endast med fullmakt å ordinarie ämbete eller tjänst försedda prästmän, en bestämmelse som utesluter bl. a. det stora antalet obefordrade präster. De sakkunniga föreslå, att denna inskränkning i valbarheten, som vid åtskilliga tillfällen utsatts för kritik, upphäves.

För att prästerskapet skall kunna bli mera allsidigt representerat i kyrkomötet — det är närmast församlingsprästerna som äro i hög grad underrepresenterade — föreslås en ökning av antalet prästerliga ombud med sex till 19. Sex stift skola erhålla två ombud och sju ett.

Beträffande kyrkomötets arbetssätt har vid flera tillfällen påyrkats ändring av den stadgade tiden mellan mötena av fem år under framhållande av att den var alltför lång. De sakkunniga föreslå emellertid ingen ändring häri, enär K. Maj:t har möjlighet att sammankalla mötet med kortare tidsintervaller, vilket också ofta skett.

Därest icke kyrkomötets förhandlingar äro avslutade inom en månad, äger K. Maj:t rätt att ändock efter denna tid upplösa mötet. Dagtraktamente åt ledamöterna utgår också endast för 30 dagar. Emellertid ha endast fem kyrkomöten kunnat avslutas inom kortare tid än en månad, och detta visar, att denna i författningarna förutsatta »normaltid» är för kort. De sakkunniga förorda därför, att den tid, före vars utgång K. Maj:t icke äger upplösa kyrkomötet och under vilken dagtraktamente skall utgå till ledamöterna, utökas till 35 dagar. Det framhålles, att om tiden redan nu är knapp, måste så bli fallet än mera, då ledamöternas antal ökas, vilket förmodas medföra ett större antal motioner och mera omfattande debatter.

Kyrkomötets utskottsorganisation, utformad i nära anslutning till riksdagens, anse de sakkunniga ha fungerat i stort sett tillfredsställande och böra bibehållas. Om kyrkomötets ledamötsantal ökas, bör emellertid också antalet ledamöter i utskotten ökas, framhålles det. En viss proportion mellan antalet präster och lekmän skall alltjämt stadgas men föreslås ändrad i överensstämmelse med mötets nya sammansättning så, att prästernas antal förhåller sig till lekmännens som 3 till 4. Ett stadgande om att proportionellt valsätt till utskotten skall användas, om en viss minoritet så begär, är en annan nyhet i förslaget. Bestämmelserna om utskotten äro nu upptagna i kyrkomötets arbetsordning, men de sakkunniga anse, att de grundläggande stadgandena böra ha sin plats i kyrkomötesförordningen.

Erfarenheten har visat, att det är svårt att hinna med en tillräckligt grundlig behandling av vid kyrkomötet föreliggande frågor, i synnerhet motionerna. De sakkunniga anse, att denna olägenhet skulle kunna till stor del förebyggas, om kyrkomötet erhöle rätt att tillsätta ett särskilt beredningsorgan, en delegation, vilken skulle fungera mellan kyrkomötena. Dess uppgift skulle vara att till följande möte bereda samt avgiva yttrandén och förslag i de ärenden, som i anledning av väckta motioner överlämnas till densamma. I praktiken skulle detta leda till att vissa frågors avgörande uppskötos till följande möte. Utskotten skulle kunna befrias från att själva i mera invecklade och omfattande ärenden företaga ingående utredningar

och härigenom erhålla mera tid för behandling av frågor, som icke kunna uppskjutas. En grundlig utredning skulle också på så sätt lättare kunna företagas. Delegationen skall emellertid icke i förväg bereda motioner, som äro avsedda att väckas vid kyrkomöte. Antalet ledamöter i delegationen föreslås till sju jämte samma antal suppleanter, därav tre präster och fyra lekmän.

I fråga om ärendenas behandling inom kyrkomötet föreslås att den slutna omröstningen, som nu är stadgad, skall ersättas av öppen för att ernå överensstämmelse med vad som gäller i riksdagen.

Olof Sörndal.

Sveriges framtida jordbrukspolitik. Den år 1942 tillsatta s. k. 27-mannakommittén för utredning av jordbrukets problem har under sommaren avlämnat ett digert betänkande i två delar med riktlinjer för den framtida jordbrukspolitik (Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitik. Betänkande avgivet av 1942 års jordbrukskommitté. S.O.U. 1946:42, del I, och 1946:46, del II. 888 sid.). Det kan i detta sammanhang även nämnas, att kommittén i övrigt publicerat en utredning angående jordbruksbefolkningens levnadskostnader (av *E. Lindahl* och *L. Lemne*, S.O.U. 1944:1), ett betänkande med förslag till åtgärder för den jordbrukstekniska forskningens och upplysningsverksamhetens ordnande (S.O.U. 1944:45), en utredning rörande jordbrukets framtida tillgång, på arbetskraft (av *H. Hyrénus*, S.O.U. 1944:65), en P.M. angående utvecklingsplanering på jordbrukets område (av *G. Lange* jämte medarbetare, S.O.U. 1946:18, jfr nedan s. 355 ff.), en utredning rörande den svenska växtödlings utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget (av *A. Akerman*, S.O.U. 1946:39) samt en utredning angående rationalitetsvariationerna inom jordbruket (av *L. Nannesson*, S.O.U. 1946:47). Att emotse äro därjämte bl. a. en utredning angående metoden för beräkning av de priser, som ge jordbruk av en viss rationaliseringsgrad full lönsamhet, en omfattande utredning rörande jordbruksproduktionen och Sveriges försörjning med livsmedel samt en undersökning av sysselsättningsmöjligheterna för jordbruksbefolkningen vid sidan av jordbruket. Dessutom kommer att tryckas en särskild bilaga till huvudutredningen med vissa utförda specialundersökningar.

För att huvudbetänkandets innehåll skall kunna bli lättare tillgängligt för allmänheten, har kommitténs sekreterare, hovrättsassessor *C. H. Nordlander*, på *L. T:s* förlag utgivit en kortfattad och lättläst redogörelse för det viktigaste av innehållet (Jordbrukets framtid. En redogörelse för 1942 års jordbrukskommittés betänkande. Sthlm 1946. 143 sid.).

Det är ett synnerligen omfattande och grundligt arbete, som nu håller på att avslutas, och mycket material har sammanbragts för att klarlägga den s. k. modernärings tidigare utvecklingstendenser och nuvarande status samt dess framtida möjligheter. Det kan givetvis ej bli fråga om att här ge en sammanfattande överblick av allt detta, men det synes lämpligt att i korthet beröra vissa principiella sidor av problemets allmänna uppläggning och behandling.

Med utgångspunkt från livsmedelsförsörjningens tidigare utveckling kan man söka kalkylera den livsmedelskonsumtion, som med hänsyn till befolkningsutveckling, konsumtionsvanor och förskjutningar härvidlag samt olika realinkomstutveckling synes trolig i framtiden. Man kan å andra sidan även söka bedöma själva livsmedelsproduktionens utvecklingsmöjligheter. Allteftersom man sedan som målsättning väljer en högre eller lägre grad av självförsörjning, kan man då nå fram till en viss önskad framtida storlek och sammansättning hos åkerarealen och kreatursstocken ävensom till hur stor den för skötseln härav erforderliga jordbruksbefolkningen skulle behöva vara. Avvägningen är emellertid synnerligen vanskelig, då många olika synpunkter måste beaktas.

Om man utgår från tesen att fri konkurrens och frihandel skulle ge den samhällsekonomiskt bästa användningen av produktionsmedlen, kan av olika skäl jordbruksproduktionen beräknas komma att nedgå så kraftigt, att vissa livsviktiga intressen sätts på spel. Ett stöd åt jordbruksproduktionen är därför erforderligt för att åtminstone säkra en livsmedelsproduktion av den storlek, som anses erforderlig ur beredskapssynpunkt. Utifrån fysiologisk synpunkt har beräknats, att den lägsta livsmedelsstandard, vi utan skada för folkhälsan böra räkna med i händelse av avspärrning, ungefär motsvarar konsumtionen under senare delen av 1942 och första hälften av 1943, dvs. då ransoneringen var som hårdast. Detta i förening med befolkningstillväxten ger jordbrukskommitténs minimalalternativ. Då med höjd levnadsstandard följer en ökning av animalielivsmedlens andel, blir emellertid vid en framtida avspärringssituation en återgång till 1942—43 års standard mera kännbar allteftersom tiden går. Jordbrukskommittén har därför uppställt ett medelalternativ; enligt vilket den relativa inskränkningen i och omläggningen av konsumtionen mot ökad andel vegetabilier icke skall behöva bli större än den blev under de gångna krigsåren.

Innebörden av de båda alternativen anges i grova drag av att åkerarealen år 1970 skulle nedgå till ungefär 70 % av sin nuvarande omfattning enligt minimalalternativet och till 95 % enligt medelalternativet. Det är detta sista, som jordbrukskommittén förordar och på vilket den baserar sina förslag rörande politikens utformning.

Det framgår klart av olika utredningar, att med nuvarande omfattning, struktur och inriktning hos jordbruket livsmedelsproduktionen relativt snart går mot överproduktion. Man måste därför söka lämpliga vägar att i mån av behov minska produktionen, varvid en nedskärning av foderimporten samt prissättningen bli de viktigaste instrumenten. I fråga om den sistnämnda räknas med att man kan ernå en extensifiering av driften samt viss nedläggning. Då det på samma gång gäller att hålla jordbruksbefolkningens inkomstnivå i paritet med jämförbara övriga befolkningsgrupper, har man samtidigt att söka åstadkomma en sådan utformning av prissättning och andra åtgärder, att produktionsmedlen utnyttjas så effektivt som möjligt. Jordbrukskommittén utreder särskilt det allmännas medverkan vid s. k. yttre och inre rationalisering, dvs. åtgärder med hänsyn till brukningsdelarnas storlek, arrondering och ägosammansättning resp. permanenta förbättringsåtgärder å redan givna enheter.

Med hänsyn till driftens rationalitet anses gårdar om 20—30 ha åker böra betecknas som normjordbruk, men på grund av deras tämligen ringa antal har man ansett, att prisavvägningen tills vidare måste utgå från ett basjordbruk av storleken 10—20 ha. På denna punkt har småbrukets förespråkare önskat ett något mindre basjordbruk. Utvecklingen pekar dock här mot att kraven på basjordbruket i fråga om storlek och rationalitet snarast böra kunna successivt höjas.

Av de jordbruk, som i storlek ligga under basjordbruket, böra yttre rationaliseringsåtgärder icke avse dem, som redan ha en tillfredsställande kombination av åker och skog eller åker och andra relativt fasta inkomstkällor (»kombinerade jordbruk» resp. »bestående småbruk»; bland de sista ingå »stödjordbruket»). De återstående s. k. »övergångsjordbruket» — antalet har till sin storleksordning angivits till 100 000 — avses genom olika åtgärder skola föras över till basjordbrukets driftsformer samtidigt med att en viss nedläggning av åkerjord vidtages (jfr denna tidskr. 1946, s. 142 ff.).

De yttre rationaliseringsåtgärderna kunna sammanfattas i 1) låne- och bidragsverksamhet, 2) aktiv inköpspolitik, 3) införande av förköpsrätt för det allmänna till sådana brukningsdelar som erfordras för rationaliseringens genomförande samt 4) införande av rätt till expropriation i vissa fall. I den allmänna diskussionen torde den sista punkten ha överdimensionerats, enär expropriation av såväl naturgeografiska skäl som med hänsyn till föreslagna bestämmelser utformning torde få en rätt begränsad omfattning.

Här skall icke närmare beröras jordbrukskommitténs förslag till statlig medverkan vid den inre rationaliseringen. Nämnas må emellertid det särskilda bidrag till vissa mindre jordbruk, som av sociala och andra skäl anses önskvärt under en övergångstid, innan övergångsjordbruket hunnit saneras. Med vissa areal- och inkomstgränser jämte andra inskränkningar föreslås, att ett kontant bidrag skall utgå till övergångsjordbrukens innehavare. Det gamla systemets konservering undviks genom att bidraget i princip endast skall tillkomma den nuvarande brukaren (med vissa modifieringar). Nämnas kan vidare, att bidraget föreslås skola bortfalla, om brukaren beretts möjlighet att förbättra sin brukningsdel men ej begagnat sig därav (t. ex. om han erbjudits tillskotts jord på rimliga villkor).

Till vad här återgivits rörande jordbrukskommitténs allmänna uppläggning av problemen, må endast knytas ett par korta kommentarer. Det är enligt anmälares uppfattning angeläget, att man mer än som skett söker taga hänsyn till de irrationella och delvis svårbedömbara faktorer, som ligga i jordbruksbefolkningens yrkesskicklighet, intressen och trivsel. Även om man tämligen snart skulle nå fram till en ekonomisk likställighet mellan jordbrukets och stadsnäringarnas arbetare, komma alltid att mellan glesbygden och tätorterna förefinnas andra olikheter — reella och förmenta —, vilka leda till fortsatt folkflyttning. Detta är en primär faktor, och de föreslagna åtgärderna för bortskaffande av övergångsjordbruk samt igenläggning av olämplig åkerjord hava bl. a. till uppgift att neutralisera denna utveckling och att bereda den kvarvarande jordbruksbefolkningen en rimlig levnadsstandard. Vissa jordromantiskt färgade politici synas ha förbigått detta faktum.

Den reduktion av åkerarealen och den betydande minskning av jordbruksbefolkningen, som vi kunna emotse, få konsekvenser, som äro svåra att överblicka. En igenläggning av åkerjord med 5% enligt medelalternativet torde väl ej inverka särdeles mycket på skördar och produktionsinriktning. Om man går något längre utan att för den skull nå ned till minimalalternativet, kommer emellertid den relativa avkastningen att stiga genom att i första hand den sämre jorden lägges igen; samtidigt kommer produktionsinriktningen att påverkas. Det är av denna anledning vanligare att göra prognoser vid en större omläggning; utan närmare kalkyler får man likväl den uppfattningen, att en reduktion av åkerarealen med exempelvis ytterligare 5% utöver medelalternativet borde kunna så kompenseras genom ökad relativ avkastning, att skillnaden bleve rätt begränsad. Man kan bl. a. peka på möjligheterna till ökad mjölkproduktion per mjölkko i kombination med köttboskapsuppfödning på extensivt brukad mark. Jordbrukskommittén förutsätter en ökning med 25 kg mjölk per ko och år från f. n. omkring 2500 till 3100 år 1970. En specialisering inom nötboskapsuppfödningen på mjölkdjur och köttdjur med mera allmänt utnyttjande av djurförädlingens och utfordringsteknikens alla resurser kan möjligen ge samma produktmängd med ett något mindre jordbruk.

Det sist anförda leder över till en kardinalfråga för jordbruket, nämligen de enskilda brukarnas skicklighet. Jordbrukarkåren har under krigsåren gjort en stor personlig insats för att genom en rimlig livsmedelsförsörjning trygga vår självständighet. Det måste likväl också sägas, att det brister på många håll i fråga om de personliga kvalifikationerna att rätt utnyttja de redan befintliga resurserna. Bristerna bero i stor utsträckning på otillräcklig yrkesutbildning. För flertalet jordbrukare består ingen särskild yrkesutbildning alls, utan de få på fädernegården köra vidare i invanda hjulspår. En avsevärd utbyggnad av den tekniska och ekonomiska jordbruksundervisningen erfordras med möjligheter för jordbruksungdomen att lära känna annat jordbruk än hemtraktens. I samband härmed bör understrykas vikten av att man söker underlätta generationsväxlingen vid jordbruken genom försäkringsåtgärder och på annat sätt. Kostnaderna för utökad yrkesutbildning och andra åtgärder torde betala sig mångdubbelt genom bättre produktionsresultat. Måhända skulle då också tillbakaströmmen av jordbrukarungdomar från stadsnäringsarna kunna höjas. Saken är så mycket mera angelägen, som genom en fortgående avfolkning jordbruket utarmas på i första hand de driftigaste och mest företagsamma ungdomarna. En minskning av jordbruksbefolkningen till kanske blott $\frac{2}{3}$ på 25 år kan icke undgå att få befolkningskvalitativa konsekvenser. Av dessa och andra skäl hade det varit önskvärt att jordbrukskommittén tagit upp frågan om jordbrukets yrkesutbildning som en ofrånkomlig del av jordbrukets rationaliseringsproblem.

Hannes Hyrenius.

Planhushållningen på jordbrukets område. Den planhushållning, som för industrins del blivit högaktuell, kan naturligen ej i längden förbigå jordbruket. Att rationalisering länge stått på jordbrukarnas program, är ju allmänt bekant, och, konsekvent tillämpad, måste rationaliseringen leda över till en mer eller mindre accentuerad planhushållning. Den senare företeelsen är väl i grunden ej annat än kollektivt bedriven rationalisering.

I en utredning, verkställd på uppdrag av 1942 års jordbrukskommitté, angående utvecklingsplanering på jordbrukets område (*S.O.U. 1946:18*), har frågan i hela dess vidd, så vitt jordbruket angår, upptagits och riktlinjer för framtiden angivits. Arbetet, som redovisas i en omfattande promemoria med bilagor, har letts av fil. lic. *Gunnar Lange* med biträde av ett flertal sakkunniga. Därvid har man i främsta rummet tagit sikte på en regional jordbruksplanering, varmed man förstått en sådan plan till förbättring av jordbruksföretagens utrustning och beskaffenhet i allmänhet, som grundats på en beskrivning av de naturliga produktionsbetingelserna och av näringslivet, främst jordbruket, inom ett visst område, och som rekommenderar den lämpliga produktionsinriktningen och driftsorganisationen. Men även en individuell jordbruksplanering har åsyftats, ehuru man därvidlag fått nöja sig med några försöksvis gjorda utkast.

Fastigheternas lämpliga arrondering blir då det första problemet. Under den kraftiga utveckling jordbruket det senaste seklet presterat, ha brukningsdelarnas en gång givna gränser och storlek verkat hindrande. Att undersöka förutsättningarna för ägoutbyte, sammanläggningar eller omskifte ävensom planering av enstaka skifteslag, byar eller jordbruk blir då nödvändigt i många fall. Och detta leder till en planering ej blott av större områden eller distrikt, utan även av individuella enheter, därvid det gäller att ej kringskära de enskilda jordbrukarnas möjligheter att anpassa driften efter växlande förhållanden.

Man har helt naturligt sökt ledning för arbetets bedrivande i utländska erfarenheter, exempelvis i Schweiz och England. Sanningen att säga förefalla resultaten föga vägledande, trots den vikt man velat giva dessa, då intresset utomlands huvudsakligen avsett planering av andra naturtillgångar än de agrara. För svenska förhållanden erbjuda, såvitt av ifrågasvarande publikation framgår, blott erfarenheterna från U.S.A. någon närmare ledning, och även där befinner man sig ännu blott på ett preliminärt stadium. Ett visst planeringsarbete har visserligen bedrivits, men ännu sista ledet i detta består blott i att kartor och kortfattade rapporter upprättats såsom vägledning för myndigheterna och jordbrukarna vid önskvärd rationalisering. Visserligen har man i ett distrikt lyckats övertala enskilda jordbrukare att övergå från åker till skogsodling och betesbruk — alltså ett konkret resultat —, men just detsamma försiggår i Sverige spontant under inverkan av priserna och hälsas då ingalunda av allmänt bifall; som bekant gå bemödandena hos oss i motsatt riktning.

Den regionala jordbruksplaneringen eftersträvar såsom första programpunkt en klassifikation av områden, där en kombination av olika egenskaper resulterat i gemensamma rationaliserings- och anpassningsproblem. Landet måste för den skull indelas i ett flertal planeringsområden. Det andra ledet blir ävfattandet av redogörelser för resp. planeringsområdes näringsliv, med

huvudvikten på jordbruket samt angivande av föreliggande problem och brister. Såsom tredje etapp kommer utarbetandet av rationaliseringsplaner, därvid åtgärder angivas för bristernas avhjälpande. Därvid måste näringslivet i dess helhet beaktas, likasom utvecklingstendenserna inom kommunikationer, bebyggelse och hela samhällsekonomin.

Rationalisering och omläggning av produktionen enligt vissa angivna linjer bör slutligen rekommenderas inom varje produktionsområde. Naturligen blir det då även fråga om ekonomisk hjälp från det allmänna. Beloppen kunna ännu ej tillnärmelsevis beräknas. Själva organisationen kräver givetvis en stor personal och dryga kostnader. Jordbrukarna själva böra dock deltaga i planeringsarbetet, som väsentligen får karaktär av upplysningsverksamhet, ehuru i större skala och mera konkret än hittills.

Den individuella planeringen blir emellertid säkerligen vida vanskligare. Fyra undersökningsområden ha såsom stickprov utvalts, ett i Västerbottens län, omfattande socknen Ljustorp, ett i Örebro län, bildat av socknarna Asker, Ekeby och Sköllersta, ett i Östergötlands län, bestående av socknarna Yxnerum, Östra Ryd, Gärdeby och Björsäter, samt ett i Blekinge län, omfattande socknarna Kristianopel, Jämjö, Torhamn och Ramdala. Det är alltså, trots den nödvändiga begränsningen, en rätt representativ bild som lämnas av Sveriges växlande natur- och odlingsförhållanden. Man får en mycket detaljerad redogörelse för dessa områden, grundad både på officiell statistik, kartarbeten, i övrigt tillgänglig litteratur och uppgifter från lokala myndigheter.

Att bemästra detta material har dock vållat vissa svårigheter. Så t. ex. meddelas två kartbilder över Ljustorps socken, den ena angivande vattendrag, vägar m. m., den andra skogsmark av olika beskaffenhet. Då de hava samma gränser och uppgivits avfattade i samma skala, borde ju de båda kartbilderna ha samma storlek, vilket dock ingalunda är fallet. Också i övrigt visa de vissa svårförklarliga skiljaktigheter. I en tabell (s. 41) redovisas en åkerareal i procentsiffror efter olika användningssätt. De olika procentsiffrorna borde sammanlagt utgöra 100, vilket dock ej är fallet, om man gör sig mödan att kontrollera.

Dylika inadvartelser minska emellertid i stort sett knappast värdet av det minutiösa arbetet, så länge detta blott tjänar som instruktivt exempel. Men då en praktisk tillämpning vore omöjlig utan justering, framstå planeringens svårigheter bjärtare än utredningens egna slutsatser giva vid handen. Här är ju fråga blott om ett krigsspel så att säga. I en verklig batalj bli fordringarna skarpare.

Provytorna måste emellertid, såsom i promemorian också framhålles, utväljas i områden, där jordbruket är starkt i behov av rationalisering. Avsikten med försöksplaneringen har för övrigt hittills icke varit att uppgöra praktiskt tillämpliga utvecklingsplaner utan huvudsakligen att undersöka, huruvida på ifrågavarande jordbruk inriktning, omfattning och driftorganisation vore ändamålsenliga. Syftet har även varit att orientera såväl jordbrukskommitténs medlemmar om förefintliga lokala brister som de lokala representanterna om regionplaneringens syfte och tänkta uppläggning. Då alltså man ännu befinner sig mera på diskussionsstadiet, ha planeringsfrågor utanför det egentliga jordbruksområdet — kommunikationer, industrins lo-

kalisering och bebyggelsen — icke tillfyllest kunnat behandlas. Man får en stark förkänsla av att uppgiften, betraktad för hela riket, ännu överstiger statsmakternas resurser. Dessutom ge tidigare erfarenheter, särskilt av skiftesväsendets verkningar, vid handen, att den planering, som med statens auktoritet forceras, även om den är väl avpassad efter rådande förhållanden, redan efter någon generation kan visa sig mindre lämplig. En elastisk fastighetsindelning blir då ett önskemål, som ej synnerligen beaktats. Huru smidig föränderlighet av fastighetsväsendet och nödig rättssäkerhet för ägare och inteckningshavare skola förenas, är onekligen ett vanskligt problem.

I rationaliseringen måste ingå ej blott lämpligare arrondering och ev. sammanläggning av brukningsdelar, utan även vattenavledning, dikning, vägbyggnad och annat, som förutsätter samverkan mellan flere jordbruksföretag. Den enskilda är därvidlag ur stånd att genomföra de mest rationella åtgärderna. Dessa problem måste lösas med hjälp från det allmänna, innan driftförhållandena på de individuella jordbruken kunna definitivt ordnas. Man kan här tala om en hjälp till självhjälp.

Huru långt framåt kan och bör man planera för jordbruket? I en nyligen ventilerad avhandling av *Lars Lemne*, »Den framtida jordbruksproduktionens inriktning och omfattning» (Sthlm 1946), har en prognos gjorts till år 1970. Avhandlingen, vars fel och förtjänster här ej kunna skärskådas (jfr nedan s. 367), har på grund av ett omfattande, ehuru något osäkert material kommit till den optimistiska slutsatsen, att genom fortsatt rationalisering den årliga skördeökningen skall fortsätta i samma takt som hittills till år 1970 och förmodligen ännu längre. Materialet, som härrör från 1942 års jordbrukskommittés arbeten, visar i varje fall, huru mångsidigt och vidsynt riktlinjerna för den moderna jordbrukspolitiken uppdragits.

Det är alltså ett storstilat planeringsarbete, som förestår. Ännu föreligga blott förarbeten till det väldiga verket. Direktiven böra utarbetas centralt, så att den lokala verksamheten inom resp. län kan bedrivas efter någorlunda enhetliga grunder, samtidigt som de lokala organen lämnas erforderlig handlingsfrihet.

Man har dock uttryckt den förhoppningen, att regionalplaneringen skall kunna genomföras i sin helhet under en tid av två eller tre år och att utvecklingsplaneringen icke onödigtvis fördröjes. Huruvida denna förhoppning kan infrias, är väl osäkert. Men i varje fall har jordbrukets rationalisering genom de nu verkställda undersökningarna tagit ett stort steg framåt. Och frågan måste ses i samband med de tendenser, som behärska dagens socialpolitik.

Curt Rohltlieb.

LITTERATURGRANSKNINGAR

JÖRGEN WESTERSTÅHL: *Svensk fackföreningsrörelse. Organisationsproblem — Verksamhetsformer — Ställning till staten*. Ak. avh. Stockholm 1945. Tidens förlag. 487 s. Pris kr. 8:50.

För några år sedan talade och skrev professor Herbert Tingsten om folkrörelserna som föremål för vetenskaplig forskning. Han framhöll, att här funnes ett betydelsefullt område, som statskunskapen hittills försummat, och som borde göras till föremål för mera grundliga och omfattande studier än vad som kunde ske för minnesskrifter o. s. v. Det är helt säkert icke någon tillfällighet, att det just är en av hans lärjungar, numera docenten vid Stockholms högskola Jörgen Westerståhl, som presterat det hittills tyngst vägande bidraget till kännedomen om en svensk folkrörelse. Hans avhandling, som helt enkelt bär titeln »Svensk fackföreningsrörelse», ventilerades vid Stockholms högskola den 8 december 1945.

Det behöver icke särskilt framhållas, att ämnet är av central betydelse för kännedomen om svenskt samhällsliv. En översiktlig framställning lämnades redan för rätt länge sedan av Sigfrid Hansson, men denna behöver moderniseras och är väl dessutom närmast avsedd för internt bruk. I övrigt finns ur den tidigare vetenskapliga litteraturen endast Tage Lindboms avhandling från 1938 att nämna, och den har ju betydelse endast för rörelsens första tid.

Westerståhls bok spannar över hela rörelsens livstid och får därigenom i mångt och mycket översiktskaraktär. Detta ger den väsentligt ökat intresse för allmänheten och minskar i och för sig på intet sätt dess värde som vetenskapligt specimen. Naturligtvis kan man på en och annan punkt diskutera författarens sätt att välja de områden, där ett verkligt detaljerat källstudium anses påkallat, men i stort sett får man konstatera att han icke skytt arbete utan gått till väga med stor grundlighet.

I en undertitel anges de tre huvudproblem, som författaren efter en välgörande kortfattad historisk inledning (sid. 9—33) upptagit till behandling: organisationsproblem — verksamhetsformer — ställning till staten. Sid. 35—134 ägnas organisationsproblemen. Här diskuteras till en början dels fackförbundens karaktär och utveckling med avseende särskilt på industriförbundsprincipen, dels ländsorganisationen. Av särskilt intresse är den senare delen av framställningen, som visar på tre stadier i LO:s utveckling: först växande auktoritet och maktfullkomlighet fram till 1909, sedan svaghet i början och därefter försiktighet och återhållsamhet fram till Edv. Johanssons död 1936, slutligen en ny, kraftigt markerad tendens till centralisering under det senaste årtiondet. Den ganska spridda uppfattningen att lands-

sekretariatet — »påvarna» — alltid skulle ha strävat efter att få makten i sina händer vederlägges genom påvisandet av hur ogärna särskilt Edv. Johansson ville ta ledningen eller utöva något som kunde likna tvång mot de ömtåliga organisationerna inom rörelsen.

Tyngdpunkten i denna avdelning ligger emellertid på det 50 sidor starka kapitlet »Demokratien inom fackföreningsrörelsen». Här återfinnes bl. a. en omfattande och på rätt svåråtkomligt material grundad undersökning av en mängd omröstningar rörande avtalsförslag m. m. under 1920- och 1930-talen. Resultatet blir ur vissa synpunkter överraskande: deltagandet i omröstningarna visar sig ofta vara ganska dåligt, och föreliggande krav på kvalificerad majoritet för inledande av lönerörelse bli sällan uppfyllda. När man inom arbetarrörelsen ibland ur demokratisk synpunkt reser invändningar mot att ett fackförbunds ledning träffar uppgörelse »vid bordet» i strid mot en omröstningsmajoritet, visar sig detta således vara en rätt tvivelaktig argumentation: sällan eller aldrig har »folkviljan» givit så tydliga utslag som stadgarna förutsätta. En annan i detta sammanhang ofta diskuterad fråga gäller det praktiska resultatet av den direkta demokratien ur synpunkten av arbetarnas eget intresse. Bli de slutliga uppgörelserna för arbetarna bättre eller sämre, sedan tidigare förslag förkastats i omröstning? Westerståhl påvisar, hur svårt det är att bedöma detta men kommer snarast till den slutsatsen, att omröstningarna äro till skada för de berörda arbetarna och dessutom tendera att vänja arbetsgivarparten vid att avge sina första bud med prutmån. I varje fall blir resultatet, att »arbetarnas förhandlare ständigt komma att tilldelas den otacksammaste rollen» i avtalsarbetet.

»Demokratien inom fackföreningsrörelsen» är ett mycket intressant kapitel, som innehåller iakttagelser av betydelse även beträffande det demokratiska statsskicket över huvud. Likväl saknar man ett moment, vars vikt icke får underskattas: fackföreningsavdelningarna. Det må vara sant att en grundlig undersökning av de lokala fackföreningarnas struktur och arbets sätt till följd av materialets omfattning är svår att genomföra; något mera borde dock ha kunnat göras, och i brist härpå får framställningen onekligen en viss brist på konkretion. Det hela är viktigt och väl avvägt så långt det räcker, men vad demokratien inom fackföreningsrörelsen betyder i det dagliga arbetet och för den enskilda arbetaren, det får man ingen klar bild av.

Samma invändning kan riktas även mot vissa delar av bokens följande avsnitt, »Verksamhetsformer». Särskilt kapitlen om strejker och kollektivavtal (sid. 137—156 och 157—172) ha en mer än lövligt formell och summarisk karaktär. Det förra, som kan betecknas som det svagaste i avhandlingen, innehåller huvudsakligen en redogörelse för ett par diskussioner om strejkvapnet och dess användning, under det att strejkernas reella innebörd knappast får någon egentlig belysning. Det senare kapitlet utgör en kortfattad framställning av vissa specialfrågor, främst fredsförpliktelsen under avtalstiden. Även här kan författaren försvara sig med att materialet är för stort: en undersökning av kollektivavtalens utformning och innehåll skulle kräva en särskild avhandling. Det oaktat kan läsaren inte undgå den reflexionen, att något mera dock borde ha varit möjligt. Frågan om det frivilliga skiljedomsförfarandet (sid. 173—188) intresserar tydligen för-

fattaren lika mycket som strejkens och kollektivavtalets utformning, en intresseavvägning som knappast förefaller att ha något samband med frågornas faktiska betydelse.

Av väsentligt intresse äro däremot i detta avsnitt de delar som behandla 1928 års arbetsfredskonferens och huvudavtalet (sid. 189—209), av vilka det senare framstår som inregel på en nyorientering inom den fackliga rörelsen såväl som på arbetsgivarsidan. Här är författaren inne på problemställningar av det slag som verkligen intresserar honom, nämligen de idé-historiska. Även om redogörelsen för fakta och händelser icke innehåller några större nyheter, är analysen ovanligt skickligt och klart utförd.

Nära halva avhandlingen upptages av det sista avsnittet, som gäller den fackliga rörelsens förhållande till staten. Också här framträder en viss formalism i betraktelsesättet: de ömsesidiga maktförhållandena ägnas mindre uppmärksamhet än de idéologiska momenten, och man skulle kanske kunna säga att det mindre är fråga om fackföreningsrörelsens ställning till staten än om rörelsens och statsmakternas inställning till varandra. De olika förslag till reglering av förhållandena, som framlagts, förtecknas omsorgsfullt, och författaren redogör med sakkunskap och grundlighet för riksdagsdebatterna och partiernas inställning, under det att förslagets innehåll och lagstiftningens tillämpning ofta behandlas helt flyktigt eller alldeles förbigås. Men bristen är här mindre allvarlig än i de föregående avsnitten, och det bidrag författaren lämnat till kännedom om en huvudfråga i svensk politik under ett halvsekel är i och för sig betydelsefullt nog för att tillförsäkra hans arbete ett bestående värde inom svensk statskunskap.

I kapitlet om lagstiftningen fram till 1900 (sid. 235—266) knyter sig huvudintresset till Akarpslagen, vars tillkomsthistoria noggrant utredes. Det visar sig här, att motionären i själva verket endast var en bulvan för mera betydande personer; sålunda var hans motion i själva verket författad av den sittande justitieministern. En rätt unik situation, som belyser politikens irrgångar under den Boströmska eran! I två kapitel under rubriken »Vänstersamverkans period» (sid. 267—311 och 312—358) behandlas utvecklingen under 1900-talets båda första årtionden. Författaren påvisar, att den betydelsefulla lagstiftningen om medling i arbetstvister år 1906 antogs med blott mycket knapp majoritet och att det varit utomordentligt nära, att en lag om förbud mot samhällsfarliga strejker 1905 blivit antagen, liksom även den bekanta »lex Hildebrand», som riktade sig mot blockadvapnet, 1908 tycktes ha stora utsikter att lagfästas, tills liberalerna småningom bestämt inrangerade sig bland dess motståndare. Över huvud får man intryck av att fackföreningsrörelsen fram till storstrejken hade emot sig i riksdagen en opinion, som var starkare än man med ledning av rådande politiska förhållanden skulle ha kunnat förmoda. Först därefter fick samarbetet mellan liberaler och socialdemokrater en mera bestämd karaktär, något som resulterade bl. a. i att den Lindmanska regeringens relativt »oskyldiga» förslag till lagar om arbetsavtal och om ideella föreningar avvisades.

I framställningen av tiden 1921—1939 (sid. 359—416) ägnas huvuduppmärksamheten åt 1928 års kollektivavtalslag och behandlingen av frågor om tredje mans rätt vid 1935 års riksdag. Särskilt på den senare punkten kan författaren med stöd av hittills okänt material komma med nyheter av

verklig betydelse. Han visar sålunda, att socialdemokraterna av även andra än rent taktiska skäl voro beredda att gå med på en rättslig reglering av hithörande frågor, att opponenter från fackföreningshåll gjordes till föremål för stark och framgångsrik påtryckning och att högerns avslagsyrkande i själva verket kom som en fullkomlig överraskning. En annan iakttagelse av stort intresse i detta avsnitt är, att samarbetet mellan högern och arbetsgivarna aldrig var ens tillnärmelsevis lika nära som mellan socialdemokraterna och fackföreningsrörelsen: i själva verket intogo företagarnas sammanslutningar under en följd av år en långt mera »arbetarvänlig» ställning än högerpartiet.

Westerståhls avhandling har ytterligare ett par stora förtjänster, som icke komma fram vid en summarisk redogörelse för innehållet. Den ena är noggrannheten. Anm. har såsom fakultetsopponent haft att granska källbehandlingen och därvid icke funnit något enda fel av sådan betydelse, att det förtjänar nämnas i en recension. Den andra huvudförtjänsten gäller framställningens utformning. Stilen är klar, lättflytande och kultiverad, men viktigare är att författaren aldrig nöjer sig enbart med att redogöra för materialet utan alltid ger självständiga analyser av händelseförloppet och orsakssammanhangen. De många i framställningen insprängda återblickarna och sammanfattningarna illustrera detta. Att docent Westerståhl dessutom förmått ge en på varje punkt fullständigt objektiv redogörelse för invecklade och politiskt ömtåliga sammanhang vittnar såväl om hans oväld som även om hans klokhets och politiska omdömesförmåga.

Gunnar Heckscher.

JOHS. ANDENAES: *Statsforfatningen i Norge*. Oslo 1945. 323 sid.

Professorn i straffrätt vid Oslo universitet J. Andenaes har offentliggjort ovan nämnda framställning av den norska statsförfattningen. Arbetet framträder »utan vetenskapliga pretentioner», säger författaren, men han hoppas, att det likväl skall kunna bli till nytta för politiskt intresserade och därigenom skapa en grund för den författningsdiskussion, som han väntar sig under de kommande åren. Det utgör också en sakkunnig sammanfattning av det norska statsskicket och kan därför förtjäna uppmärksamhet från svensk sida, inte minst därför att det torde vara den enda framställning av den norska statsförfattningen och dess utveckling, som publicerats efter kriget och tyskarnas kapitulation.

Förf. börjar med en inledning, i vilken han behandlar stat, land, folk, rättskällor, författningsändring, nödrätt och revolution m. m. Det kan inte hjälpas, att läsaren i detta kapitel på sina håll skulle önskat litet mera av logisk stringens. Det säges t. ex. att en stat är en organisation och att denna är knuten till ett bestämt landområde. Det frågas sedan vad det är, som skiljer den organisation, som kallas för stat, från andra organisationer, t. ex. en idrottsförening, ett politiskt parti etc., och svaret blir bara, att staten är självstyrande till skillnad från de andra nämnda organisationerna. Man undrar efter att ha tagit del av detta svar, hur det är med det ursprungliga kravet på landområde.

Förf. söker — för att taga ett annat exempel -- draga upp en gräns, även om det framhålles att denna är något flytande, mellan »statsförfatningsretten» och »förvaltningsretten». Till den förra räknar man, säger han, för det första de grundläggande reglerna om statens organisation och om förhållandet mellan stat och individ, detaljreglerna hör däremot till förvaltningsrätten. För det andra höra alla regler i grunnloven till författningsrätten utan hänsyn till vad de handla om. Här har förf. uppenbarligen utan vidare kopplat samman materiell och formell statsförfattningsrätt, ehuru dessa båda begrepp ej täcka varandra.

Det är en känd sak, att en statsförfattning småningom undergår en omvandling eller förskjutning, utan att det skrivna lagbudet ändras. En sedvanerätt uppstår. Att denna säges kunna stå i klar strid med grundlagen (t. ex. att den sedvanerättsligt fastslagna parlamentariska regeringsbildningen står i strid med grundlagens lydelse i § 12) förefaller en svensk läsare något egendomligt. Detsamma gäller användandet av ordet sedvanerätt om ett domstolsutslag, som skapar ett för författningsrätten betydelsefullt prejudikat.

Att förf. uppehåller sig ganska utförligt vid »nödrettsinstitutet» och revolution, är fullt begripligt med de erfarenheter, som det norska folket gjort framför allt efter den 9 april 1940. Han är angelägen att framhålla skillnaden mellan att tillgripa nödrätten och att göra revolution och ansluter sig till professor Castbergs uttalande, att det karakteristiska för en revolution är att den avser att skapa en ny författningsrätt med åsidosättande av gällande rätt under det att man vid tillgripandet av en konstitutionell nödrätt handlar i överensstämmelse med författningsens anda — ehuru man kränker författningsens bokstav. Även om det nog kan sägas, att förf. ger sig ut på gungfly genom accepterandet av nödrätten, så tillkommer det ej en svensk granskare att här komma med några påpekanden. Det sätt, på vilket det norska folket använt detta institut under åren efter 1940, och det sätt, på vilket det norska lagsamhället manifesterat sig därunder och ej minst efter ockupationens slut, förstummar varje invändning.

Efter inledningskapitlet, som genom sitt populära och lättbegripliga framställningssätt har stora förtjänster, trots att här framförts en del anmärkningar mot vissa detaljer, kommer en redogörelse för 1814 års författnings tillkomst och en översikt av den följande författningsutvecklingen ända fram till 1945. Hela denna framställning upptager endast c:a 20 sidor och kan därför ej vara särskilt ingående, men den är klar och redig och tar i all sin knapphet sikte på det väsentliga för norska läsare. Det redan i april 1940 organiserade administrationsrådets ställning och dess förhållande till den norska Londonregeringen samt de olika av Terboven beroende s. k. regeringarna bliva bl. a. redovisade och analyserade.

Bland den litteratur, som för hela denna historik anföres, hade kanske också Nils Höjers »Norska grundlagen och dess källor» (ak. avh. Uppsala, tryckt i Stockholm, 1882) bort upptagas. Höjer torde vara den förste, som närmare påvisat de historiska och idépolitiska förutsättningarna för 1814 års grundlagsverk, och även om hans arbete nu är gammalt (det är dock vida yngre än Stangs och Aschehougs av förf. nämnda motsvarande arbeten)

och i vissa avseenden föråldrat, så får det nog i alla fall allt fort sägas vara av stort intresse och betydelse.

Sedan statsterritoriet behandlats, övergår förf. till en redogörelse för den norska medborgarrätten. Det är en känd sak, som förf. även framhåller, att denna tillkommit efter ett nordiskt samarbete. Den svenska lagen av 1924 och den danska av 1925 bygga på samma principer som den norska. Det kan för en svensk läsare vara av intresse att jämföra den norska och svenska medborgarrätten. Det visar sig, att det blott är i detaljer, som de skilja sig. Samma fyra villkor uppställas t. ex. som förutsättning för vinnande av naturalisation. I Sverige kan dispens medgivnas från två — betr. tidigare svenska medborgare tre — av dessa men ej från fordran på att sökanden gjort sig känd för hederligandel. I Norge finnes ej denna inskränkning i dispensrätten. I Sverige förlorar kvinna, som gift sig med utlänning, sitt svenska medborgarskap först om hon tar hemvist i mannens hemland. Enligt norsk lag inträder förlusten, när hon »flytter ut av riket», alltså oberoende av vart utflyttningen sker. I allmänhet följa barn faderns (u. ä. barn moderns) medborgarskap såväl enligt svensk som norsk lag, men enligt den förra är åldersgränsen för dessa s. k. bipersoner satt till 21 år, enligt den senare 18 år.

Efter dessa inledande kapitel övergår förf. till att behandla »statsmakterne» och börjar då med konungamakten. Sedan konungens personliga ställning och statsrådets sammansättning och organisation redovisats, upptagas dessas inbördes förhållande och relation till stortinget till granskning. Det konstateras, att parlamentarismen efter en kortare förberedelsestid segrade med ministerkrisen 1884, ehuru grunnen från början »utelukket» parlamentarism. Detta ger förf. anledning att ägna en liten utredning åt begreppen demokrati och parlamentarism. Några oväntade definitioner möta inte här. En verklig folkstyrelse kan det endast vara tal om, säges det, där nationalförsamlingen väljes på så sätt att dess sammansättning ger ett sant uttryck för de uppfattningar, som råda inom folket. Förf. ansluter sig alltså till den uppfattning om demokratiens väsen som av gammalt varit gängse i Västerlandet.

Ursprungligen var den norska parlamentarismen en majoritetsparlamentarism, men sedan ett flerpartisystem utbildats, har minoritetsparlamentarism varit det normala. Detta har i Norge som på andra håll lett till att regeringarna blivit svaga och instabila. Men förf. anser, att detta även har sina goda sidor. Utvecklingen kommer då, menar han, att gå i ett lugnare tempo och ett regeringsskifte medför inté så starka brytningar som det kan göra i en majoritetsparlamentarism. Talet om de svaga minoritetsregeringarna finner förf. dessutom tydligen överdrivet. Ty även dessa ha sin initiativrätt oförkränkt, och stortinget har mycket svårt att självt framkomma med utarbetade förslag. Och kabinettsfrågan är ett effektivt vapen gent emot stortinget. Däremot innehar ej den norska regeringen någon upplösningsrätt. Om motsatsen varit fallet, hade styrkan hos minoritetsregeringen varit än större, menar förf. tydligen i anslutning till kända kontinentala tankegångar.

Även om det enligt grundlagen är konungen, som avgör vilka personer som skola inträda i statsrådet, så är det, som i Sverige, endast statsminis-

tern, som blir utpekad av monarken, de övriga regeringsmedlemmarna bliva tillkallade av den förstnämnde. Varken stortinget eller konungen har här något direkt inflytande. Däremot anses statsministern nödsakad att vid sammansättandet av regeringen se till att varje huvudbygd i Norge blir företrädd bland statsråden — ett hänsynstagande som numera synbarligen är alldeles obehövligt i Sverige.¹

Tack vare den härskande parlamentarismen kan, säger förf., regeringen sägas representera folkviljan. Men enligt grundlagen är det stortinget, som företräder folket. Ingenting av dessa kan dock sägas vara ett direkt uttryck för väljarna, menar förf., ty även stortinget väljes i realiteten genom indirekta val, trots att lagen föreskriver direkta val. Den av den proportionella valmetoden förorsakade partidirigeringen av valen och vid utväljandet av kandidatnamnen innebär, framhåller förf., egentligen att väljarna ge de olika partiledningarna fullmakt att utse stortingsmän.

Partiernas kandidatnominering är uppenbarligen mera statligt reglerad i Norge än hos oss. Listorna på de nominerade kandidaterna skola på förhand inlämnas till och godkännas av »distriktsvalgstyret», d. v. s. den myndighet som har ledning av valet i valkretsen och som i landsbygdsvalkretsarna består av fylkesutvalget, d. v. s. fylkesmannen (landshövdingen) och fyra av fylkestinget valda medlemmar; i stadsvalkretsarna av på motsvarande sätt bildade nämnder, något skiftande till sin sammansättning efter skilda förhållanden. Vad denna prövningsrätt för distriktsvalgstyret innebär, nämner ej förf., men av vallagen att döma är den av rent formell natur, bl. a. har den tydligen till uppgift att skydda partibeteckningarna från illojalt utnyttjande. Väljaren har visserligen enligt lagen rätt att lägga sin röst på andra namn än de officiella listornas, men en dylik röstning innebär i verkligheten ett bortkastande av röster. Den oerhörda betydelsen av partiernas kandidatnominering har i Norge officiellt erkänts, i det att samtidigt med nu gällande vallag av 1920 antogs en lag om »nominasjon ved stortingsvalg», vilken söker i möjligaste omfattning säkerställa de enskilda parti-medlemmarnas inflytande på kandidatnomineringen. Bl. a. utgår ersättning av statsmedel för rese- och traktamentskostnader för av valdistriktens partimöten valda representanter, vilka skola delta i resp. partis nomineringsmöte för hela valkretsen.

En annan olikhet mot våra nuvarande förhållanden, som den norska valrätten uppvisar och som det kan finnas skäl att påpeka, är, att landsbygd och stad äro strängt åtskilda och att antalet representanter i de olika valkretsarna ej är proportionellt till dessas folkmängd. Landsbygdsrepresentanternas antal förhåller sig till städernas som 2 till 1. Småstäderna och glesbygderna ha proportionsvis flera stortingsmän än storstäder och tät-

¹ Av den nu sittande svenska regeringens 16 medlemmar äro 4 födda i Skåne, 5 i Stockholm och Uppland, 2 i Värmland och 2 i Dalarna. De tre återstående äro från tre skilda sydsvenska landskap, men ingen enda från Norrland. Däremot har man tidigare i Sverige varit angelägen om att skilda delar (län) blivit företrädda t. ex. vid utskottsval och liknande. Längst synas dylika i landskapspartikularism bottenande tankegångar dröjt kvar bland bonderesepresentanterna, se G. R. O. § 31 och Thernænius, Lantmannapartiet, Uppsala 1928, sid. 343, samt där i not 2 anförd litteratur. Se ock angående bondeståndets val av statsrevisorer Hesselén, Riksdagens revisorer (i Sveriges riksdag, bd XVI), sid. 370.

bygder.² Oslo och Bergen ha tillsammans ungefär lika många invånare som alla övriga städer, men av de 50 stadsmandaten komma endast 12 på dessa båda städer. Akershus landsbygds väljare fingo 1936 utse en stortingsman per 22000 röstberättigade. Motsvarande tal i Finnmark var en per 8000.

I övrigt redogöres för stortingsledamöternas ställning, för stortingets sammansättning ur politisk och social synpunkt samt för dess organisation, arbetsordning, utskott m. m.

Rent formellt sett har den norska representationen längre gående befogenheter än den svenska. Den förra kan ej blott bryta kungamaktens motstånd vid lagstiftningen, ty denna har ju endast suspensivt veto, och numera ensam stifta grundlag, utan den är även herre över stortingsvalen på ett helt annat sätt än den svenska motsvarigheten, i det att besvär över röstlängd och valhandling (även kommunala val) avgöras av stortinget självt. De befogenheter på valrättens område, som länsstyrelser och regeringsrätt ha i Sverige, äro alltså i Norge tillagda stortinget, ej någon av konungen beroende myndighet.

Till »statsmakterne» räknas också »høyesterett og domstolene», varför även dessa och riksätten ägnas en redogörelse.

Nästa stora avdelning har fått rubriken »statens gjøremål». I denna redovisas för olika former av lagstiftning, beskattning, förvaltning och rättskipning. Här lämnas redogörelser för de båda avdelningarnas i stortinget inbördes ställning, för kungamaktens befogenheter etc. Vissa partier av denna framställning bära nog vittne om att förf. är jurist med specialitet på andra områden än statsvetenskapen, ty han gör sig nästan väl stor möda att definiera och klara upp skiljelinjer t. ex. mellan lagskipning och förvaltning, att draga upp gränser för konungens provisoriska förordningsrätt o. dyl.

Likheterna mellan norskt och svenskt äro stora, men även olikheter finnas. Det som mest frapperar en svensk läsare torde vara stortingets förhållandevis långtgående rätt att inblanda sig i förvaltningen. Förf. menar t. ex. att stortinget, då det giver anslag till ett nytt ämbete, också kan utpeka, vem som skall bliva innehavare av detta. Stortinget kan självt taga om hand utredningar genom tillsättandet av kommissioner (kommittéer)³ och det kan självt tillsätta förvaltande kommissioner, t. ex. en kommission för att avgöra ansökningar om erhållande av koncession för utbyggande av vattenfall.

Den lagprövningsrätt, som de norska domstolarna ha, finnes ej omnämnd i grunnen. Den har utbildats genom praxis och har definitivt slagit igenom först under slutet av 1800-talet. I en lag om Høyesterett 1925 förut-sätter man nu denna prövningsrätt såsom gällande rätt.

Den del av grunnen, som bär rubriken »almindelige Bestemmelser» (§§ 92—112), har fått en ganska ingående och synbarligen mycket sakkunnig utläggning. Det rör sig här om förhållanden, om vilka den svenska regeringsformen till stor del iakttagit tystnad. Förf. påpekar med all rätt, att det är de vid tiden för grunnen tillkomst så aktuella rättighetsförklaringsarna, som här influerat. Det rör sig här inte bara om ett grundlags-

² Jfr för Sveriges vidkommande bestämmelserna i RO § 15:2 som i realiteten gör Gotlands län överrepresenterat i A. K.

³ Jfr Hesslén, *Det svenska kommittéväsendet* (1927), sid. 122 ff.

skyddande av tryckfriheten utan också av näringsfrihet, av medborgarens likhet inför lagen, av den privata äganderätten, av principen att lagar ej få ha tillbakaverkande kraft etc.

Alla dessa grundlagsbestämmelser bliva väl belysta och utredda, ty förf. anför en mångfald konkreta exempel och prejudikat. Han påpekar också, att just tack vare domstolarnas erkända prövningsrätt gent emot lagar och förordningar ha alla dessa bestämmelser i grunnloven fått större betydelse och rättsverkan än vanligen är fallet med liknande rättighetsförklaringar i andra författningar.

Som en sista avdelning i boken behandlas de konstitutionella ansvarighetsbestämmelserna.

Ehuru inte direkt sakkunnig på det speciella område, som prof. Andenaes' arbete behandlar, tror sig rec. dock våga det omdömet, att hans framställning utmärkes av vederhäftighet, reda och klarhet. Man läser den med stort intresse, även om det mesta är bekant redan förut, ty förf. har ett friskt, stundom originellt grepp på sitt ämne samtidigt som hans framställning utmärker sig för konkretion och enkelhet.

Naturligtvis kan inte en svensk läsare ha någon som helst rätt att kräva att svenska förebilder till den norska författningen eller att likartade svenska förhållanden skola bli redovisade eller påpekade i ett arbete som detta. Men på en annan punkt i framställningen kan han dock inte undertrycka ett påpekande. Förf. säger t. ex. (sid. 113) att rösträttsbestämmelserna 1814 voro efter den tidens sätt att se oerhört radikala i det de gävo bönderna valrätt utan hänsyn till storleken av deras jordegendom. Detta sammanhängande med »at bønderne fra gammelt av hadde en friere stilling i Norge enn ute i Europa». Satsen är oangriplig om man med »ute i Europa» menar Europa fränsett Skandinaviska halvön, d. v. s. Norge och Sverige.

Ett annat exempel på en liknande behandling finnes på sid. 118. Det påpekas, att en person endast är valbar till stortingsman i det »valgdistrikt» där han har rösträtt. »Det er dette en kaller *bostedsbåndet*, som er et av de mer eiendommelige trekk ved den norske forfatning.» Som bekant finns bostadsbåndet stadgat i 1866 års RO § 19 redan i dess ursprungliga lydelse och denna § går tillbaka på bestämmelsen i 1810 års RO och även i 1723 års. I den norska grunnloven § 61 infördes det först i början av 1900-talet (jfr Norges lover 1682—1934, utgitt av det juridiske fakultet, Oslo 1934). Stortinget har, sägs det på sid. 219—220, för att säkra sig avgörande inflytande på utrikespolitiken »skapt seg et eget organ» i det förstärkta utrikes- och konstitutionsutskottet. Då detta skedde 1922, var det under »tydlig influens av den grundlagsstiftning i ämnet, som kort förut genomförts i Sverige», såsom Brusewitz påpekat i »Nordiska utrikesnämnder i komparativ belysning» (Uppsala 1933, sid. 175; ett arbete som för övrigt ej återfinnes i förf:s litteraturförteckning).

Dessa och möjligen andra liknande påpekanden, som en svensk läsare frestas att göra, förringa ej den uppskattning av prof. Andenaes' arbete, som bör kunna komma det till del även här i landet. Dess måttliga omfång och lättlästa stil bör kunna locka mången att närmare lära känna norska statsrättsliga och politiska förhållanden.

Gunnar Hesselén.

LARS LEMNE: *Den framtida jordbruksproduktionens inriktning och omfattning*. Akademisk avhandling. 174 sid. Stockholm 1946.

Under vårterminen 1946 ventilerades ovanstående jordbruksekonomiska avhandling i Uppsala. Författaren var under ett par år anställd hos 1942 års jordbrukskommitté för utredningar bl. a. rörande jordbruksbefolkningens levnadskostnader (tillsammans med prof. E. Lindahl) och utförde därvid även större delen av den framlagda avhandlingen; då utredningen likväl icke ansågs lämplig att ingå bland jordbrukskommitténs betänkanden, företogs viss omarbetning, innan den publicerades på privat väg.

Författaren lämnar ytterst få och i så fall ofta ofullständiga källhänvisningar. För den, som vid genomgång av boken ej haft möjlighet taga del av jordbrukskommitténs pågående arbeten, är det därför nästan ogörligt att veta, vad som är författarens egna bidrag. För de mera initierade och sedan jordbrukskommittén nu hunnit framlägga en del resultat av sina utredningar, är saken mera klar. Författaren har i hög grad profiterat på undersökningar, som utförts inom kommittén.

Arbetets syfte synes i stor utsträckning ha varit att bevisa rimligheten av ett frihandelssystem av viss utformning. Det skulle föra för långt att här redogöra för tillvägagångssättet, i all synnerhet som detta är höljt i visst dunkel. Försök att rekonstruera kalkylerna äro på flera punkter dömda att misslyckas, dels genom frånvaron av erforderliga grunduppgifter och dels genom att författarens beräkningsmetoder icke klart redovisats.

Bland de källor, som förf. ofta utan särskilt omnämmande anlitat, är en omfattande, ännu icke publicerad utredning av förste aktuarien Lars Juréen rörande Sveriges produktion och försörjning med livsmedel. Vidare kan som exempel nämnas, att förf. baserar sina kalkyler rörande produktionskostnaderna för olika grödor på en utredning, som inom jordbrukskommittén utförts av överdirektör Ytterborn. Detta är i själva verket en av de springande punkterna i jordbruksekonomiska resonemang och icke minst i Lemnes avhandling. Ytterborns utredning har icke publicerats, och Lemne har heller icke redovisat metodiken och de olika reservationer och inskränkningar, som Ytterborn helt visst knutit därtill.

Det må härutöver endast nämnas, att arbetets sista tredjedel innehåller en del jordbruksstatistiska och ekonomiska data. Bl. a. ägnas ett avsnitt åt en redovisning av en undersökning rörande jordbruksbefolkningens levnadskostnader och löner alltsedan 1913. Det är att beklaga, att metodiken redovisats så knapphändigt, att man ej kan bedöma värdet av de reallöne-serier, som där angivits. Den statistiska behandlingen av materialet är i övrigt på en del håll mindre lyckad.

Hannes Hyrenius.

GENMÅLE TILL MAG. KNUT PIPPING.

Herr Knut Pipping har redan tidigare angripit mitt arbete i en daglig tidning i Abo, ett angrepp som jag ansett mig kunna ignorera. Då han emellertid lyckats få sin ovanligt ovederhäftiga kritik införd även i Statsvetenskaplig Tidskrifts h. 3 (s. 294 ff.), kan det vara på sin plats att jag med några ord bemöter densamma.

Jag har vid min karakteristik av de franska upplysningsfilosoferna framhållit att de till sin livsåskådning företråda rätt olika riktningar, i det några, såsom Voltaire och Rousseau voro deister, medan andra, bland dem Helvetius och Diderot, den främste bland encyklopedisterna, voro ateister och materialister. Detta är fullkomligt rätt och ingenting att kritisera. Pippings påstående att »encyklopedisterna» voro deister och idealister (!) vittnar om grov okunnighet i filosofiens historia, varpå jag ej behöver spilla flere ord. Kanske vet Pipping icke ens vad som menas med de s. k. encyklopedisterna. Om samma okunnighet vittnar Pippings uttalande om Hobbes och Grotius.

För att komma åt min bok drar sig Pipping icke för att förvränga mina ord. Han påstår att jag gör Graebner till pater Schmidts »elev och vapendragare», medan jag tvärtom riktigt säger att det är pater Schmidt som upptagit (den vida äldre) Graebners tankar beträffande kulturkretsläran, och att hos den förre dessutom tillkommer det religiöst-propagandistiska intresset. Ett dylikt förvrängande av en författares uttalanden i en offentlig kritik är oförsvarligt.

Då jag säger att den ståndpunkt Rivers i England intog i metodfrågan var extrem och ensidig, så är detta ett alldeles riktigt omdöme. Pipping kommer att i denna punkt polemisera mot sin egen frände Edv. Westermarck, som kritiserat Rivers' ensidighet vida strängare än jag.

När jag om den mycket övervärderade Malinowski säger att hans verkliga betydelse väsentligen inskränker sig till att han skrivit några goda monografier om de melanesiska invånarnas på Trobriandöarna seder och sexuella liv, så tror jag mig även med detta omdöme ha träffat huvudet på spiken. Malinowskis egen och isynnerhet hans elevs benägenhet att generalisera de föreställningar och bruk han funnit på Trobriandöarna är allmänt känd. Den har kritiserats bl. a. i U.S.A. och även här i Norden av Brock-Utne i Studiet av primitiva folk. Att t. ex. giva ett arbete som utslutande handlar om trobriandbornas sexuella liv den allmänna huvudtiteln Sexual Life of Savages, är att i praktiken grovt bryta mot de metodiska principer Malinowski teoretiskt vill fastslå. Då jag själv en gång under ett samtal med Malinowski gjorde denna anmärkning, kunde han ej svara annat än att han givit boken denna allmänna titel med tanke på bokhandels-succén! Det myckna ordandet om »situations»-skildringens och den »funktionalistiska» metodens betydelse — metoder som hos varje vetenskaplig fältforskare äro självfallna — kan kanske imponera på unga »sociologer» sådana som Knut Pipping, men icke särskilt på mig.

Jag har själv framhållit att jag i min bok delvis rådfrågat bl. a. Boëthius' arbete Om statslivet, och detta borde väl ej kunna anses särskilt förgripligt, isynnerhet när det gäller en lärobok. Att jag i min bok skulle »troget följt

Boëthius' disposition» och haft honom till något slags »förebild», är ett nytt falskt påstående av Pipping. Envar som gör sig mödan att jämföra Boëthius' och min bok finner genast att de äro alldeles olika disponerade och att min bok över huvud har en helt annan karaktär än Boëthius' rent *statsvetenskapliga* arbete.

Slutligen antecknar jag att Althusius' dödsår verkligen genom ett förbi-seende i min bok kommit att anges såsom 1616 i stället för 1638 och att namnet Herborn genom ett tryckfel blivit Heilborn.

Oslo den 28 augusti 1946.

Rafael Karsten.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. **Sthm. Årg. 3: 1946. No 3: juni.** *Montgomery, A.*, Det socialdemokratiska programmet i belysning av första-majtalen, s. 204—06.

Ekonomisk tidskrift. **Sthm. Årg. 48: 1946. No 2: juni.** *Welinder, C.*, Budgetpolitiken inför kravet på samhällsekonomisk balans, s. 79—99. — *Hammar-skjöld, D.*, Kommentrar [till Welinders uppsats], s. 100—05. — *Welinder, C.*, Genmäle, s. 106—08.

Fackföreningsrörelsen. Organ för Landsorganisationen i Sverge. **Sthm. Årg. 1946. H. 25/26.** Fredsarbetet i återvändsgränd, s. 578—83.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi, politik. **Åbo. T. 139: 1946. H. 5: maj/juni.** *Lindman, S.*, Samhällsvetenskap och politik ännu en gång, s. 255—57. **T. 140: 1946. H. 1: juli/augusti.** *Wikman, K. R.*, Landkänning? s. 1—3. — *Méinander, N.*, Tankar kring vänsterns enhetsplaner, s. 4—9.

Förvaltningsrättslig tidskrift. **Sthm. Årg. 9: 1946. H. 2.** *Sundberg, H. G. F.*, Om medlemskap i svenska kyrkan, s. 69—78. — *Westerberg, O.*, Ytterligare om stats-örganis besvärsmätt, s. 79—106. — *Samzelius, P.*, Gallring och offentlighetsintresse, s. 114—117. **H. 3.** *Jägerskiöld, S.*, Kommuns kompetens, s. 137—51. — *Erlan-der, T.*, Statstjänstemäns fortsatta utbildning, s. 152—59.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. **Årg. 27: 1946. No 5: maj.** *Nilsson, S. J.*, Propositionen angående ny kommun-indelning, s. 189—92. **No 7: juli.** Höstens allmänna val. Några erinringar be-träffande valen å landsbygden, s. 273—77.

Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. av Letterstedtska före-ningen. **N. S. Årg. 22: 1946. H. 3.** *Koht, H.*, Dei nordiske statene i stormakt-spele, s. 161—72. — *Wëndt, F. W.*, Danmark i 1945, s. 194—210.

Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. **Sthm. Årg. 3: 1946. No 6: juni/augusti.** *Strétt, C. K.*, Allians, nej! — union, ja! s. 335—40. — *Anders-son, G.*, Påvens tal till de nya kardinalerna, s. 341—45. — *Rye, K.*, Den förste bonde som dansk statsminister, s. 350—55. — *Kolmodin, G.*, Justitiekanslerns »utredning» av fallet Rosenblad, s. 368—75.

Svensk tidskrift. Sthm. Årg. 33: 1946. H. 4. 1946 års fredsdag, s. 223—28. — *Nyman, A.*, Ledarskapet och demokratin, s. 229—46. — *Taube, C.*, Freden, som kom för tidigt. En exposé över efterkrigskriserna i Kina, s. 260—76. — *Birnbaum, I.*, Det neutrala Schweiz till FN? s. 289—92. **H. 5.** Fredsduvor och olivkvistar, s. 293—96. — *Quensel, C.-E.*, Några synpunkter på befolkningsutvecklingen under de senaste åren, s. 301—10. — *Numelin, R.*, Samhällsproblemet i svensk etnologi, s. 328—38. — *Ahlström, O.*, Exkejsaren regerar, s. 339—43. — Den andra franska konstituanten, s. 347—51. — Det argentinska folket accepterade fascismen av fri vilja, s. 351—58.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. **Årg. 38: 1946. H. 5: juni.** *Sjövall, S.*, Vårriksdagen år 1946 ur stadskommunal synpunkt. 1, s. 227—36. **H. 6: augusti.** (Del 2 av föreg. uppsats), s. 289—93.

Sveriges landstings tidskrift. Sthm. Årg. 33: 1946. H. 3. *Törnqvist, S.*, Mellan-kommunal samverkan i Finland, s. 107—08.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. **Sthm. Årg. 38: 1946. H. 6: juni.** *Andersson, S.*, Enhet, s. 321—25. — *Edberg, R.*, En republikansk trosbekännelse, s. 333—37. — *Lindström, R.*, Arthur Engbergs gärning, s. 338—44. — *Beskow, I.*, De politiska valen i Europa 1945—46. En översikt, s. 363—68.

Nordisk administrativt Tidsskrift. Udg. af det Nordiske administrative Forbund. **Khvn. Aarg. 27: 1946. H. 1.** *Thulin, G.*, Om rang for statens ämbets(tjänste)män. Förhållandet mellan ämbets(tjänste)rang och hovrang, s. 1—22. — *Wechselmann, S.*, Den danske Flygtningeadministration i Sverige. En Episode i nordisk administrativt Samarbejde, s. 23—35. — *Wigert, A.*, Omlægningen av oppbørdsførfarandet i Sverige, s. 36—51.

Nordisk Tidsskrift for international Ret. Khvn. Vol. 16: 1945. Fasc. 4. *Castrén, E.*, Folkrettens væsen, betydelse och framtid, s. 129—39. — *Hurwitz, S.*, Var Danmark i Krig? s. 140—51. — *Brüel, E.*, Nogle teoretiske Muligheder for en Løsning af det sydslesvigske Spørgsmaal, s. 152—66.

Økonomi og Politik. Politiske og økonomiske Kvartals-Oversigter. Udg. af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. **Khvn. Aarg. 20: 1946. No. 1.** »De Forenede Nationer» i Funktion, s. 1—9. — Folk og Diktatorer i Sydamerika, s. 20—25. — Iran og Stormagterne, s. 37—41.

The American journal of sociology. Chicago. Vol. 52: 1. P. 1. July 1946. *Hsiao-tung Fei*, Peasantry and gentry: an interpretation of Chinese social structure and its changes, s. 1—17. — *Burma, J. H.*, The measurement of negro »passing», s. 18—22. — *Strong, S. M.*, Negro-white relations as reflected in social types, s. 23—30. — *Nettler, Gwynne & Golding, Elizabeth Havely*, The measurement of attitudes toward the Japanese in America, s. 31—40. **Vol. 52: 1. P. 2.** *Ta Chen*, Population in modern China, s. 1—126.

The American political science review. Publ. by the American political science association. *Menasha*. Vol. 40:1946. No. 2: April. *Gaus, J. M.*, A job analysis of political science, s. 217—30. — *Cushman, R. E.*, Constitutional law in 1944—45. The constitutional decisions of the supreme court of the United States in the October term; 1944, s. 231—55. — *Riddick, F. M.*, The first session of the 79th congress, s. 256—71. — *Bone, H. A.*, Political parties in New York city, s. 272—82. — *Almond, G. A.*, Politics and ethics — a symposium, s. 283—312. No 3: June. *Merriam, Ch. E.*, Physics and politics, s. 445—57. — *Afros, J. L.*, Labor participation in the office of price administration, s. 458—84. — *Ulam, A.*, Andreas Fricius modrevius — a Polish political theorist of the 16th century, s. 485—94. — *Pritchett, C. H.*, The government corporation control act of 1945, s. 495—509. — *Perkins, J. A.*, State legislative reorganization, s. 510—21. — *Lederle, J. W.*, New York's legislature under the microscope, s. 521—27. — *Williams, F. W.*, Recent voting behavior of some nationality groups, s. 528—32. — *Holden, F. W.*, The prospects of English local government, s. 533—44. — *Rappard, W. E.*, The United Nations as viewed from Geneva, s. 545—51. — *Wickwar, W. H.*, Social welfare and political science, s. 563—71.

The contemporary review. Lond. 1946. No 965: May. *Murray, G.*, »The rule of the lie», s. 257—62. — *Hirst, F. W.*, The budget, the debt and the deficit, s. 262—68. — *Crotch, W. W.*, The Russian economic menace, s. 268—73. — *Wolf, S.*, Poland before the elections, s. 277—80. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs. A transitional period, s. 309—15. No 966: June. *Pollock, J.*, France and a constitution, s. 321—27. — *Gohen, I.*, The Palestine report, s. 327—31. — *Samson, G.*, Soviet imperialism in China, s. 339—44. — *Fischer, A. J.*, Bulgaria and the powers, s. 344—48. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs. Towards world government, s. 373—78. No 967: July. *Steed, W.*, West and East, s. 1—6. — *Coatman, J.*, The Indian problem, s. 6—12. — *Harley, J. H.*, Labour at the crossways, s. 12—15. — *Treves, G. E.*, The Italian republic, s. 15—20. — *Bentwich, N.*, The Italian colonies in Africa, s. 20—23. — *Crotch, W. W. & Lakeman, E.*, The French elections, s. 23—29. — *Sollohub, N.*, The German socialist party, s. 38—42. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs. East and West, s. 54—61. No 968: August. *Crespi, A.*, The new Italy, s. 65—69. — *Jackson, J. H.*, Russian control in Finland, s. 69—72. — *Bing, H. F.*, Russian influence in Eastern Europe, s. 81—85. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs. The weakness of a negative policy, s. 119—25.

The Fortnightly. Lond. 1946. No 954: June. *Schwartz, R. P.*, Reparations and politics, s. 365—72. — *Stibbe, P.*, The French constitutional problem, s. 373—80. — *Bentwich, N.*, The Palestine report, s. 381—85. — *MacCurdy, J. T.*, Paranoid thinking in politics, s. 386—93. — *Roberts, E.*, A liberal looks at the house of commons, s. 422—25. No 955: July. *Green, O. M.*, Japan in defeat, s. 7—13. — *Barton, W. P.*, The cabinet mission to India, s. 14—19. — *Wiskeman, Elizabeth*, The birth of a republic, s. 20—26. — *Bensusan, S. L.*, The justice of the peace, s. 27—33. — *Mende, T.*, Public opinion in Germany, s. 34—41. — *Einstein, L.*, Anglo-American relations and security, s. 42—48. No 956: August. *del Valle, J. C.*, Peron in perspective, s. 84—88. — *Renner, K.*, New paths to world socialism, s. 89—98. — *Lehrman, H.*, Yugoslavia revisited, s. 99—106.

Political science quarterly. Ed. for the Academy of political science by the faculty of political science of Columbia university. Vol. 61: 1946. No 2: June. Bryson, L., Lincoln in power, s. 161—74. — Hammer, Ellen, Hindsight on Vichy, s. 175—88. — Morgan, W. T., Britain's election: a debate on nationalization and cartels, s. 222—37. — Woodward, J. L., Public opinion polls as an aid to democracy, s. 238—46. — Tannenbaum, F., A note on the economic interpretation of history, s. 247—53.

The Round table. A quarterly review of the politics of the British commonwealth. Lond. 1946. No 143: June. Babel at pentecost, s. 207—212. — Complications of union in Malaya, s. 238—46. — Mid-term in the United States, s. 247—53. — Population and empire, s. 254—59. — Mr de Valera's «republic». A constitutional chamelon, s. 260—65.

Revue politique et parlementaire. Paris. Année 48: 1946. No 556: mai. Compeyrot, J.-F., Majorité politique, s. 97—100. — Goblet, Y. M., La politique extérieure de l'empire britannique, s. 101—11. — Sauvageot, A., Dévaluation de la loi. 2, s. 112—23. — Cercler, R., L'organisation professionnelle agricole en France, s. 132—44. — Valayer, P., Le syndicalisme dirigé, s. 145—49. No 557: juin. Compeyrot, J.-F., Les lumières qui s'éteignent, s. 193—97. — Mirkine-Guétzévitch, B., La dialectique de la liberté, s. 198—206. — Le Clère, J., Les illusions en matière d'économies budgétaire, s. 207—15. — Bardies, R. de, La défense du territoire, s. 216—29. — Cercler, R., La limitation du droit de propriété en matière rurale, s. 230—40. — Malabard, J., L'Autriche vivra-t-elle? s. 241—53. — Merlay, M., Structure politique, économique et sociale de la Pologne nouvelle, s. 254—65. No 558: juillet. Milhaud, A., La roue a tourné, s. 3—6. — Giraud, E., Corrections à la constitution écartée par le pays, s. 7—19. — Gidel, G., À propos de la frontière franco-italienne des Alpes, s. 20—44. — Meyer, G., L'Angleterre, l'Égypte et le Levant, s. 45—62. — Köver, J.-F., Les pays Danubiens et la Russie, s. 63—72.

N. N. S.

AV SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN
HAR UTKOMMIT:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsätlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGRÉN: Sekretärsutskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsåla genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedom om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR

- BRANDT, WILLY, Norden i Nürnberg. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitiskens dagsfrågor. 1946. Nr. 6.) 32 sid. Pris kr. o. 60. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Conditions of private foreign investment. League of Nations. 1946.
- Fiscal Committee. Report on the work of the tenth session of the Committee. 79 sid. Geneva 1946. League of Nations.
- HAMRIN, AGNE, Italiens väg till demokrati. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitiskens dagsfrågor. 1946. Nr. 4.) 32 sid. Pris kr. o. 60. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Helsingfors stads statistik. Hälso- och sjukvård 1943. Hfors 1946.
- HOLM, TORSTEN, Andra världskriget och andra världsfreden. 350 sid. Pris kr. 12:— Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Industrialization and Foreign Trade. 167 sid. League of Nations 1945.
- Internationella arbetsorganisationen 1944—1945. Årsrapport av arbetsbyråns direktör. Övers. 137 sid. Sthlm 1946. P. A. Norstedt & Söner.
- Järnvägsstyrelsens utlåtande den 19 mars 1946 över förslag av 1944 års trafikutredning om inrättande av en stats trafiknämnd. (Särtryck ur Nordisk Järnbantidskrift.) 19 sid. Södertälje 1946.
- Kommunalkalender för Helsingfors stad. 1946. 460 sid. Hfors 1946.
- KRÄBBE, LUDVIG, Frankrig 1870—1940. 293 sid. Pris kr. 9:— Kbhvn 1945. Gyldendalske Boghandel.
- MOORE, WILBERT E., Economic Demography of Eastern and Southern Europe. 299 sid. League of Nations 1945.
- NORDSTRÖM, W. E., Åbo Akademi 1918—1943. 279 sid. Åbo 1945.
- QLANDER, GUNNAR, Studier över det inre tillståndet i Sverige under senare delen av Karl XII:s regering. Akad. avhandl. 159 sid. Pris kr. 7:— Gtbg. 1946. Elanders boktryckeri A.-B.
- REVES, EMERY, Fredens anatomi. 315 sid. Pris kr. 7:50. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad 1944/45. 485 sid. Hfors 1946.
- Statistisk Årsbok för Sverige 1946. Utg. av Statistiska Centralbyrån. 418 sid. Pris kr. 3:50. Sthlm 1946. P. A. Norstedt & Söner.
- Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del VI. Tiden juli 1944—juni 1945. Redogörelse utarbetad inom Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. 476 sid. Sthlm 1946.
- Stockholms stads statistik. I. Statistisk årsbok för Stockholms stad. 1945. Sthlm 1945. — III. Stockholms stads hälsovård. 1944. Sthlm 1945. — VIII. Arbetslöshetshjälpen i Stockholm. 1944. Sthlm 1945. — XIV. Allmänna val i Stockholms stad. 1943 och 1944. Sthlm 1945.
- Sveriges officiella statistik. Befolkningsrörelsen år 1943. Av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1946. — Byggnadsverksamheten i Sverige år 1944. Av Kungl. Socialstyrelsen. Sthlm 1946. — Industri år 1943. Av Kommerskollegium. Sthlm 1946. — Sjöfart år 1944. Av Kommerskollegium. Sthlm 1946.
- Sveriges Riksbank 1945. Årsbok. Sthlm 1946.
- Sveriges varuinförsel från olika länder år 1945. Av Kommerskollegium. 87 sid. Sthlm 1946.
- THUNHOEM, LARS-ERIK, Bretton Woods och den internationella valötafrågan. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitiskens dagsfrågor. 1946. Nr. 5.) 32 sid. Pris kr. o. 60. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

Ekonomisk Revy. (Sthlm), Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Kommunaltidskrift, Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Industria, International Labour Review (Montreal), Kommerciella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Mercator (Hfors), Nationalökonomisk Tidskrift, Nordens tidning, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidskrift för international Ret (Kbhvn), Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Maanedsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsökonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Utrikespolitik, Vi, Økonomi og Politik.